



Sprovedeno od:

giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH



Istraživanje o položaju i potrebama povratnika u Srbiji po Sporazumu o readmisiji 2019. godine



Lorem ipsum dolor sit amet,
consectetur adipiscing elit, sed
diam nonummy nibh euismod
tincidunt ut laoreet dolore magna
aliquam erat volutpat.



Izdavač:

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Autor metodologije i glavni istraživač:

Slobodan Cvejić

Urednik istraživanja:

Siniša Đurić

Terensko istraživanje:

Asocijacija koordinatora za romska pitanja

Dizajn i prelom:

Mišo Gligorić

Ovo istraživanje je objavljeno kroz finansijsku podršku nemačko-srpske saradnje, programa „Povratak u nove šanse“ koji sprovodi Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.

SADRŽAJ

I	Uvod	4
II	Okvir politike za (re)integraciju povratnika u Srbiji	5
III	Metodologija	8
	Sažeti pregled realizacije uzorka	9
IV	Rezultati istraživanja	11
	Iskustvo sa migracijom i povratkom	11
	Kapaciteti povratnika za aktivnu uključivanje	17
	Pristup ličnim dokumentima	21
	Zapošljavanje	22
	Stanovanje	24
	Zdravstvo	27
	Obrazovanje	28
	Socijalna zaštita	29
	Društvena participacija i diskriminacija	32
V	Zaključci i preporuke	35
	Reference	40

POGLAVLJE JEDAN **Uvod**

Ukidanje viznog režima Evropske unije (EU) za građane Republike Srbije 2009. godine prouzrokovalo je značajno povećanje broja građana Srbije koji traže azil u zemljama EU. Pošto je većina tih zahteva odbijena kao neosnovani, od 2012. godine države članice EU stavile su Srbiju na Listu bezbednih zemalja, čime je ubrzana procedura vraćanja tražilaca azila u zemlju porekla. Time je readmisija kao tema u velikoj meri dobila na političkom značaju. Sporazumi o readmisiji omogućili su povratak više od 100.000 lica iz država članica EU u Srbiju, što je za rezultat imalo kontinuirani priliv povratnika.

Ovaj izveštaj, urađen po nalogu Nemačkog društva za međunarodnu saradnju GIZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit), pruža opis socijalnog uključivanja povratnika po Sporazumu o readmisiji (u daljem tekstu: povratnici) u Srbiji 2019. godine. Opis njihovog uključivanja u društvu zasnovan je na detaljnom opisu njihovih potreba i iskustava u nekoliko oblasti koje su od značaja za njihovu (re)integraciju nakon povratka u Srbiju, poput: dostupnosti ličnih dokumenata, stanovanja, zapošljavanja, mogućnosti sticanja prihoda, obrazovanja, zdravstvene zaštite, socijalne zaštite i pristupa socijalnim uslugama i lokalnoj zajednici bez diskriminacije. Pored toga, u ovom izveštaju opisani su kapaciteti domaćinstava povratnika s obzirom na njihovo obrazovanje i zaposlenost kao i njihovi modeli migracije koji za posledicu imaju povratak i readmisiju.

S obzirom na nedostatak zvaničnih podataka o pravom broju i uslovima života povratnika, što je prepoznato u brojnim izveštajima (npr. Migracioni profil koji objavljuje Komesarijat za izbeglice i migracije (KIRS)) i političkim dokumentima (npr. nacrt Strategije reintegracije povratnika po Sporazumu o readmisiji, 2019-2023):



ovaj izveštaj ima za cilj da pruži bolji uvid u populaciju povratnika i da omogući detaljnu procenu potreba i mogućnosti za njihovu bolju (re)integraciju u društvu i privredi Srbije.

Izveštaj je namenjen različitim akterima koji se bave ovom temom: kreatorima nacionalnih i lokalnih politika, predstavnicima država iz kojih se povratnici vraćaju, međunarodnim organizacijama, lokalnim nevladinim organizacijama i samim povratnicima. Na osnovu nalaza, pre svega, istraživanja koje je sprovedeno među povratnicima, ali i na osnovu drugih raspoloživih izvora.



Izveštaj nudi preporuke za unapređenje inkluzije povratnika.

Kad god je to moguće u izveštaju su napravljena poređenja sa podacima koji su prikupljeni u okviru sličnog istraživanja koje je svela Međunarodna organizacija za migracije (IOM) 2011. i koji su objavljeni 2012. (Cvejić 2012).



POGLAVLJE DVA

Okvir politike za (re)integraciju povratnika u Srbiji

Povećani priliv tražilaca azila koji su građani država Zapadnog Balkana nakon ukidanja viznog režima za građane tih država predstavlja glavni razlog zbog koga neregularne migracije i položaj migranata nakon povratka u zemlju porekla zauzimaju tako značajno mesto u dokumentima Srbije u okviru procesa pridruživanja EU. U poslednjem izveštaju Evropske komisije (EK) o napretku Srbije navedeno je da „se Sporazum o readmisiji sa EU primenjuje na zadovoljavajući način. Potpisan je 21 protokol o implementaciji sa EU i oni se uspešno primenjuju kada se radi o readmisiji sopstvenih državljana. 2016. godine 13.595 državljana Srbije udaljeno je sa teritorije EU i stopa povratka iznosila je 90% te godine“ (Srbija 2018 Izveštaj: 16).

Razlika između broja odluka o vraćanju lica iz država članica EU i broja lica koja su registrovana na aerodromu u Beogra-

du ukazuje na činjenicu da se nekoliko hiljada lica vratilo dobrovoljno. Očigledno je i da su neki ostali ilegalno EU iako im je naloženo da je napuste (Jelačić Kojić, Grujičić, 2017). Ipak, razni indikatori praćeni od strane čitavog niza relevantnih institucija upućuju na isti trend: broj tražilaca azila iz Srbije u državama članicama EU već godinama opada baš kao i broj povratnika po Sporazumu o readmisiji. Podaci koje je objavio Eurostat za period od 2015. do 2017.¹ pokazuju da je broj zahteva za azil državljana Srbije u državama članicama EU pao sa 30.065 2015. godine na 13.185 2016. i na 8.065 2017. godine.² Slično tome, odbijenih zahteva državljana Srbije 2015. godine bilo je 21.690. Taj broj je 2017. pao na 9.035, a još više je pao 2018. Migracioni profil pokazuje da zvanična statistika u Srbiji ukazuje na trend pada broja povratnika. 2015. godine Srbija je primila 9.495 zahteva za readmisiju. Taj broj je 2016. godine pao na 5.779 pa je 2017. godine ponovo pao na 3.485.³ Broj registrovanih povratnika takođe je u padu: sa 4.974 2015. godine na 7.484 2016. godine pa na 3.933 2017. godine. Taj trend je nastavljen i u 2018. kada je registrovano 2.489 povratnika.

¹ U vreme pisanja ovog izveštaja poslednji Migracioni profil oslanjao se na informacije iz 2017. zbog čega smo odlučili da predstavimo podatke koje je objavio Eurostat za tu godinu.

² Taj broj je nastavio da pada i 6.245 zahteva za azil podneto je 2018.

³ Udeo zahteva podnetih u Nemačkoj pao je ukupno sa 76% u 2015. i 2016. na 68% u 2017.

Srbija se suočava sa veoma nepovoljnim društvenim okolnostima koje predstavljaju okvir za bavljenje temom povratnika. Uslovi života su loši i u čitavoj zemlji je visoka stopa nezaposlenosti, siromaštvo je rašireno, a socijalne usluge su iscrpljene do krajnjih granica u pokušaju da se zadovolje sve potrebe stanovništva. Dodatni izazov predstavlja velika koncentracija socijalnih i ekonomskih problema u brojnoj romskoj zajednici u Srbiji kao i činjenica da je Srbija prihvatila mnogo izbeglica iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine kao i mnogo interno raseljenih lica iz Autonomne pokrajine Kosovo i Metohija. Pored toga, Srbija se nalazi na tzv. Balkanskoj migrantskoj ruti i mnogi migranti na svom putu sa Srednjeg istoka ka Zapadnoj Evropi prolaze kroz Srbiju. Za upravljanje tim migracionim tokovima neophodni su takođe značajni resursi. Veliki broj povratnika po Sporazumu o readmisiji negativno je uticao na ionako već osetljivu socijalnu i ekonomsku situaciju u zemlji.

Socijalno uključivanje povratnika tema je trećeg revidiranog Nacionalnog programa za usvajanje pravnih tekovina Evropske unije (str. 789). Na strani 954 ovog dokumenta pominje se Strategija za reintegraciju povratnika kao jedna od tri nacionalne strategije koje upravljaju migracionom politikom u zemlji. U akcionom planu za pregovaračko poglavlje 24 preporučuje se da lokalne vlasti preduzmu korake kako bi unapredile smeštaj, uticale na ekonomsko osnaživanje i pristup obrazovanju, a da Vlada na nivou Republike obezbedi neophodno finansiranje (str. 18).⁴ Unapređenje životnih uslova povratnika navedeno je kao najznačajnija tema koja je deo Komponente 1 Instrumenta za pretpristupnu pomoć 2012. (IPA 2012), što znači da je ta tema deo dokumenta „Nacionalni prioriteti za međunarodnu pomoć za period od 2014. do 2017. sa projekcijama do 2020“.⁵ Taj dokument ovu temu smatra delom svog prioriteta broj 2, Obezbeđenje integrisanog upravljanja granicama i upravljanje migracionim tokovima, mera 2.2. Unapređenje mehanizama upravljanja migracijama. Tu je navedeno da će 'za prevenciju sekundarne

migracije biti razrađene dodatne mere za uspešnu reintegraciju povratnika po Sporazumu o readmisiji i biće razvijeni kapaciteti institucija na lokalnom i nacionalnom nivou za implementaciju, koje su odgovorne za upravljanje migracijama, za zapošljavanje, zdravstvenu zaštitu, za lokalnu vlast, unutrašnje poslove, a socijalna pomoć će biti unapređena' (str. 69).

Ako bismo želeli da procenimo koliko je u međuvremenu urađeno u oblasti unapređenja socijalne inkluzije povratnika, mogli bismo za osnov da uzmemo izveštaj Ombudsmana iz 2013. o implementaciji prethodne Strategije za unapređenje položaja Roma. U tom izveštaju Ombudsman navodi da socijalnu reintegraciju povratnika ometaju nedovoljno razvijeni mehanizmi i sredstva za koordinaciju između nadležnih organa vlasti i da lokalne samouprave još uvek nemaju ispravne podatke. Ombudsman je naveo da lokalni poverenici KIRS nisu uspeali da implementiraju Strategiju reintegracije povratnika po Sporazumu o readmisiji u najboljem interesu povratnika. Iako postoje strategije za planiranje razvoja uslova za reintegraciju, lokalni organi nemaju odgovarajuće akcione planove kako bi se olakšao taj proces. Upisivanje dece povratnika u sistem formalnog obrazovanja pokazalo se kao problematično zbog nedostatka programa pripreme i adaptacije kao i zbog nedostatka mogućnosti većine povratnika da prevedu i overe školska svedočanstva. Pored toga, bilo je nedovoljno stambenog prostora koji bi mogao da posluži kao hitni ili trajni smeštaj za povratnike (Marković, Kostić, 2017). U periodu intervenisanja KIRS je uz podršku stranih donatora radio na uspostavljanju i uređivanju institucionalnih mehanizama podrške za povratnike. Napredak je ostvaren upravo u onim oblastima koje su identifikovane kao problematične u izveštaju Ombudsmana iz 2013. 'Do danas (2017) usvojeni su lokalni akcioni planovi⁶ za 135 opština/gradova, od kojih je 12 na teritoriji Kosova i Metohije. Ukupno su u 135 opština/gradova formirani opštinski/gradski Saveti za migracije. Oni se sastoje od predstavnika različitih lokalnih institucija/orga-

⁴ Dostupno onlajn mei.gov.rs/upload/documents/pristupni_pregovori/akcioni_planovi/akcioni_plan_pg_24.pdf [na srpskom].

⁵ Dostupno onlajn mre.gov.rs/doc/medjunarodna-saradnja/NacPrioritetMedjPom.doc [na srpskom jeziku].

nizacija koje se bave temama izbeglica, interno raseljenih lica i povratnika po Sporazumu o readmisiji. Skoro 80 posto opština/gradova imaju posebne budžetske linije koje su lokalni organi vlasti koristili za kofinansiranje projekata u iznosu do 5 procenata njihove vrednosti, u zavisnosti od svojih ekonomskih mogućnosti. Neke opštine obezbedile su kofinansiranje u obimu do 20 ili čak 30 procenata ukupnih troškova projekta. Značaj tih lokalnih akcionih planova vidljiv je i na osnovu činjenice da su ih lokalne samouprave koristile za razvoj detaljnog spiska problema i potreba te populacije kao i za planiranje ili predlaganje rešenja' (Marković, Kostić, 2017: 4). Pored toga, u trećem revidiranom Nacionalnom programu za usvajanje pravnih tekovina Evropske Unije (str. 946) navodi se da je projekat 'Unapređenje uslova života interno raseljenih lica i povratnika po Sporazumu o readmisiji u Republici Srbiji' implementiran uz podršku fonda IPA 2014. U okviru aktivnosti 1.5.8 iz akcionog plana za pregovaračko poglavlje 24 u periodu od četiri godine, od 2015. do 2018, obezbeđeno je 800.000 evra za lokalne samouprave i njihove aktivnosti koje za cilj imaju reintegraciju povratnika. S obzirom na sprovođenje IPA 2014, u izveštaju o implementaciji Q4 2018 NPAA navedeno je da su 'u izveštajnom periodu potpisani svi ugovori sa primaocima grantova (OCD/LSU), objavljeni su javni pozivi za prijavljivanje krajnjih korisnika i formirane su komisije. U toku je sastavljanje kriterijuma za izbor korisnika. U ovaj projekat uključena je 21 lokalna samouprava. Vrednost ovog dela projekta koji sprovodi Komesarijat za izbeglice i migracije, je 175.000. Projekat ima za cilj da se obezbedi smeštaj za interno raseljena lica i povratnike po Sporazumu o readmisiji' (str. 82). U istom izveštaju potvrđeno je da su nastavljene uobičajene aktivnosti kojima se radi na olakšavanju reintegracije povratnika i da će se nastaviti sa praćenjem aktivnosti i trošenja sredstava od strane lokalnih organa na reintegraciju povratnika po Sporazumu o readmisiji (str. 95).

U odgovoru na preporuke eksperata EK KIRS je pripremio set indikatora kojima se ocenjuje efektivnost mera koje imaju za cilj reintegraciju povratnika po Sporazumu o readmisiji. Rezultati za te indikatore predstavljeni su u Migracionim profilima za 2015, 2016. i 2017⁷. Ti indikatori pružaju delimičnu informaciju o učinku institucionalne podrške za inkluziju povratnika, ali nedostaje perspektiva povratnika kao i procena veličine problema koji postoje u inkluziji.

Konačno, gore pomenuti zaključak i preporuke doveli su do:



kreiranja nove Strategije reintegracije povratnika po Sporazumu o readmisiji 2019-2023, koja bi trebalo da bude usvojena na jesen 2019.

⁶ To su lokalni akcioni planovi (LAP) u kojima su obrađene teme koje se tiču izbeglica, interno raseljenih lica i povratnika po Sporazumu o readmisiji, u kojima su navedeni strateški dokumenti lokalnih organa u kojima su pobrojane potrebe tih grupa i u kojima su predstavljene mere, aktivnosti i sredstva koja je neophodno da obezbede organi na lokalnom nivou kako bi se popravio njihov položaj.

⁷ Dostupno online kirs.gov.rs/wb-page.php?kat_id=218.



Da bi se obezbedili pouzdani podaci u vezi sa uslovima života povratnika, sa njihovim potrebama i željama i kako bi se dopunili postojeći podaci o tome organizovano je istraživanje sa povratnicima koji žive u Srbiji. Koristili smo strukturisani upitnik i radili smo ispitivanje putem individualnih razgovora u domaćinstvima povratnika. Radi poređenja sa nekadašnjim podacima o povratnicima, upitnik je kreiran po uzoru na upitnik koji je korišćen u istraživanju 2011. godine (Cvejić, 2012). Upitnik sadrži set pitanja o osnovnim kapacitetima i potrebama povratnika i o preprekama za zadovoljenje tih potreba. Teme koje su pokrivene upitnikom su:

- *migraciono iskustvo i trenutno prebivalište*
- *karakteristike domaćinstva, uključujući primanja*
- *lični socio-demografski podaci*
- *dostupnost ličnih dokumenata*
- *zapošljavanje*
- *stanovanje*
- *obrazovanje*
- *zdravstvena zaštita*
- *socijalna zaštita*
- *socijalno učešće i diskriminacija*

Najveći broj pitanja odnosi se na domaćinstva, a samo mali broj pitanja odnosi se na ispitanike lično.

Određivanje uzorka za ovo ispitivanje predstavljalo je poseban izazov. Istraživački tim morao je da obezbedi reprezentativnost populacije čija veličina i geografska raspoređenost nisu u potpunosti poznati. Prihvatili smo procenu iz Strategije reintegracije povratnika po Sporazumu o readmisiji (2009) da se najviše 100.000 građana vratilo u Srbiju po Sporazumu o readmisiji. Sa tom veličinom populacije i greškom od 3,5 na nivou poverenja od 0,95:



procenjena veličina uzorka je 800.

Pošto Romi predstavljaju 75% ili više povratnika (Migracioni profili, 2015-2017), istraživački tim oslonio se na procene koje su dali koordinatori za romska pitanja i poverenici KIRS iz lokalnih samouprava (LSU) o geografskoj rasprostranjenosti i okvirnom broju povratnika. Na osnovu tih procena zaključeno je da podaci iz kancelarije na beogradskom aerodromu predstavljaju pouzdan izvor za regionalnu stratifikaciju uzorka iako je realan broj povratnika u gradovima i opštinama u Srbiji veći.

Srpski gradovi i opštine podeljeni su u 3 stratuma po prosečnom broju povratnika u poslednje 4 godine:

- oni sa manjom koncentracijom povratnika (godišnje do 10), od kojih smo odabrali 19 LSU
- oni sa srednjim brojem povratnika (godišnje od 11 do 40), od kojih smo odabrali 13 LSU
- oni sa velikim brojem povratnika (više od 40 povratnika godišnje), od kojih smo odabrali 11 LSU.

Istraživanje je sprovedla Asocijacija koordinatora za romska pitanja sa lokalnim romskim koordinatorima koji su napravili sistematski odabir domaćinstava u delovima grada/opštine sa velikom koncentracijom povratnika. Prikupljanje podataka trajalo je od 20. marta do 12. aprila 2019.



Ukupno su 22 ispitivača obavila 800 razgovora na teritoriji 44 jedinice lokalne samouprave u Srbiji.

Spoljašnje praćenje prikupljanja podataka organizovao je tim GIZ PME, a čitav proces je pohvaljen, posebno velika posvećenost ispitanika.

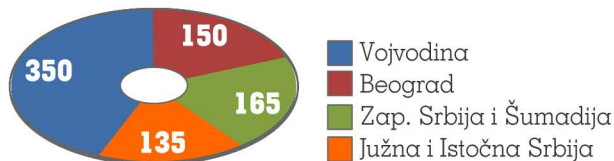
Sažeti pregled realizacije uzorka

Tabela 1. Lokalne samouprave koje su odabrane za istraživanje, stratifikovane po koncentraciji povratnika

Br.	Niska koncentracija povratnika	Srednja koncentracija povratnika	Visoka koncentracija povratnika	
1.	Kovin	Smed. Palanka	Subotica	40
2.	Bela Palanka	Rakovica	Smederevo	
3.	Veliko Gradište	Mladenovac	Kragujevac	
4.	Vrnjačka Banja	Zaječar	Niš	
5.	Loznica	Bor	Vranje	
6.	Boljevac	Odžaci	Zemun	
7.	Negotin	Nova Crnja	Požarevac	
8.	Sombor	Obrenovac	Bujanovac	
9.	Apatin	Prokuplje	Novi Pazar	
10.	Bač	Žitorađa	Čukarica	
11.	Žitište	Vladičin Han	Novi Sad	
12.	Lajkovac	Kraljevo		
13.	Valjevo	Surčin		
14.	Ub			
15.	Kuršumlija			
16.	Čačak			
17.	G. Milanovac			
18.	Raška			
19.	Ruma			
20.	Sopot			
UKUPNO		100	260	440

Ispitivanje je sprovedeno u sva četiri statistička regiona u Srbiji, proporcionalno udelu u povratnicima koji su registrovani u kancelariji na beogradskom aerodromu.

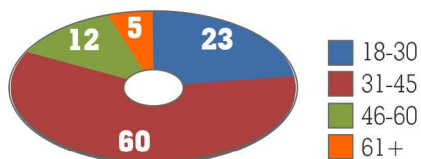
Grafikon 1. Ispitanici po regionima



U uzorku je bilo 64% muškaraca i 36% žena.

Ispitanici su uglavnom bili mladi i srednjih godina.

Grafikon 2. Starosna grupa, u %



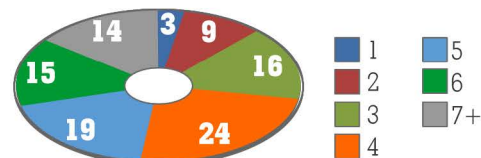
Oni su iz domaćinstava koja su veća od većine u Srbiji, što je očekivano s obzirom na činjenicu da su već godinama 80% i više povratnika Romi i da su njihova domaćinstva u proseku veća. U našem uzorku:



prosečna veličina povratničkih domaćinstava bila je 4,7.

Najveći udeo su domaćinstava sa 4 i 5 članova.

Grafikon 3. Broj članova domaćinstva, u %



Veliki deo povratnika živi u porodicama sa decom.



Skoro 69% njih ima decu starosti do 15 godina. S druge strane, u samo 10% porodica povratnika živi osoba koja je starija od 65 godina.



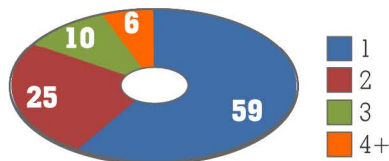
POGLAVLJE ČETIRI

Rezultati istraživanja

■ Iskustvo sa migracijom i povratkom

Skoro 2/3 povratnika imalo je samo jedan odlazak u stranu zemlju na duži period (na duže od 30 dana), a ostali su imali više takvih odlazaka u poslednjih 19 godina, od 2001. godine.

Grafikon 4. Broj boravaka u zemlji na duže od 30 dana od 2001. u %



Ovi podaci su malo drugačiji od podataka iz ankete sprovedene 2011. godine. U to vreme pitanje je bilo koliko puta su ispitanici odlazili u stranu zemlju od 1990. odn. za 21 godinu, i 68% je reklo 'jedanput', 20% je reklo 'dvaput', 5% je reklo 'tri puta', a ostali su rekli četiri ili više puta. Očigledno je udeo onih koji su odlazili u stranu zemlju 2 ili 3 puta porastao sa 25% na 35% uzorka, što je povećanje od 40%. Ne znamo da li su ovi ispitanici koji su odlazili više puta podnosili zahtev za

azil i vraćani po Sporazumu o readmisiji svaki put, ali svako su njihove migracije postale učestalije. Ipak, ovo je manji deo uzorka.



Oko jedne četvrtine ispitanika u anketi iz 2019. godine ima višestruka iskustva sa vraćanjem, 18% se vratilo dva puta, a 5% čak 3 ili više puta.

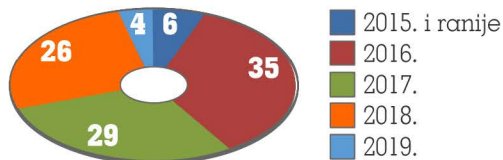
Možemo da izvedemo zaključak da je generalno na osnovu odbijanja njihovog zahteva za azil broj tražilaca azila i povratnika opao u poslednjih nekoliko godina, ali broj onih koji su imali višestruko iskustvo ove vrste blago je porastao. Doduše, taj porast ne utiče na opšti trend zato što je:



broj povratnika po Sporazumu o readmisiji opao za skoro četiri puta između 2015. i 2018. godine.

Za većinu naših ispitanika poslednji boravak u stranoj zemlji završio se tokom poslednjih nekoliko godina. Preciznije, 94% njih vratilo se u Srbiju tokom poslednje četiri godine.

Grafikon 5. Godina poslednjeg povratka iz zemlje, u %



Dužina boravka u stranoj zemlji prilikom poslednje posete varirala je od 1 do 258 meseci, pri čemu je kod većine povratnika varirala od par meseci do nekoliko godina. Jedna trećina povratnika ostajala je u inostranstvu od 1 do 12 meseci, jedna trećina od jedne do dve godine, 20% od dve do četiri godine i poslednjih 15% duže od četiri godine.

Generalno je prosečna dužina boravka u stranoj zemlji iznosila 19 meseci, dok je najčešće boravak trajao 3 meseca.

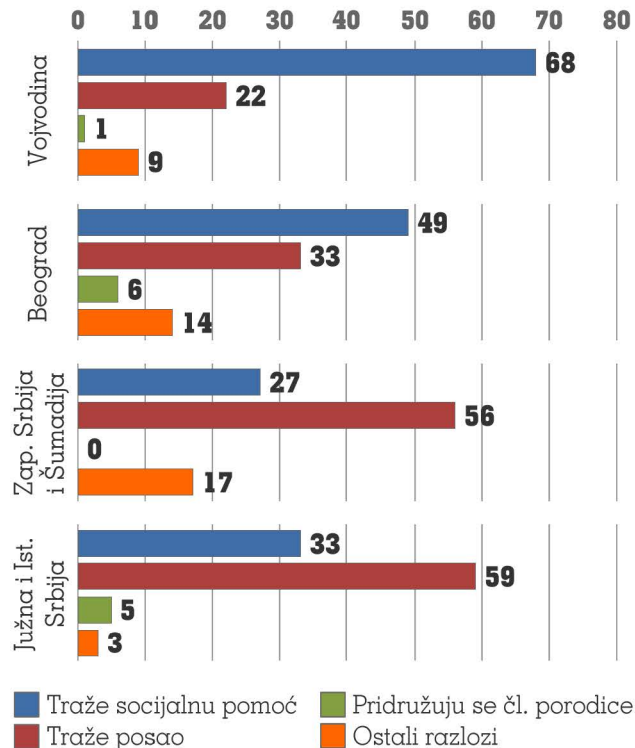
Mada to varira u zavisnosti od godine u kojoj se boravak u stranoj zemlji završio. Prosečna dužina boravka bila je 14 meseci za one koji su se vratili 2019, dok je najčešća dužina boravka bila 3 meseca, 20 meseci 2018. sa najčešćom dužinom boravka od 3 meseca, 22 meseca u 2017. sa najčešćom dužinom boravka od 14 meseci, 18 meseci u 2016. sa najčešćom dužinom boravka od 7 meseci i 16 u prethodnim godinama sa najčešćom dužinom boravka od 11 meseci. Prosečna dužina boravka u stranoj zemlji iznosi 28 meseci za povratnike u Beograd, a svi drugi regioni nalaze se ispod te prosečne dužine – Vojvodina 18 meseci, Zapadna Srbija i Šumadija 17 meseci i Južna i Istočna Srbija 16 meseci. Stoga se većina državljana Srbije, kojima je bilo naloženo da napuste stranu zemlju nakon dužeg boravka, vratila do 2018. godine.

Prosečna i najčešća dužina boravka u stranoj zemlji postala je znatno kraća u 2019.

Većina njih se vratila u Beograd nakon što su u proseku bora-

vili 10 meseci duže u stranoj zemlji nego povratnici iz drugih regiona Srbije.

Grafikon 6. Razlozi za odlazak u stranu zemlju iz koje su se poslednji put vratili, po regionima, u %

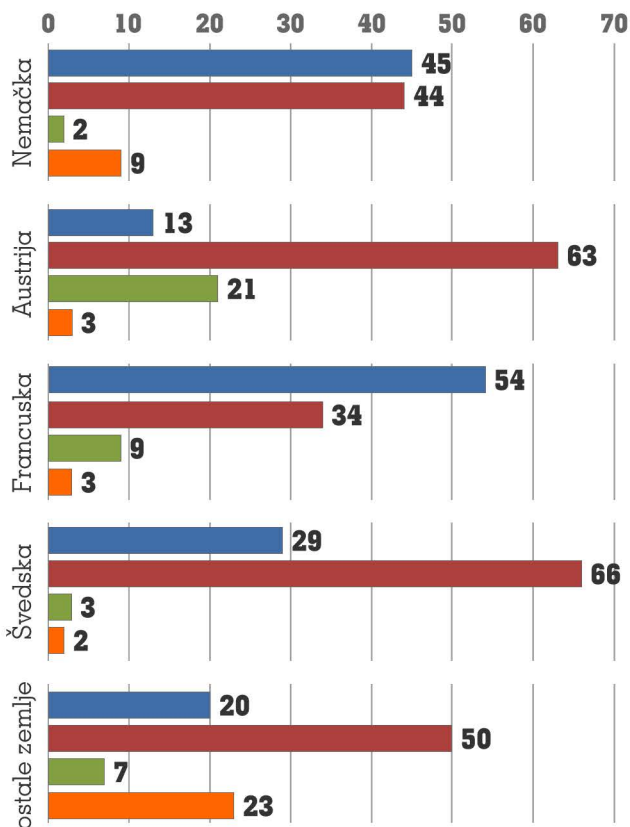


Na pitanje koji je njihov glavni motiv za odlazak u stranu zemlju iz koje su vraćeni poslednji put:

skoro svi ispitanici navode potragu za poslom (46%) i nameru da primaju socijalnu pomoć tokom čekanja na donošenje odluke o podnetom zahtevu za azil (42%).

Pridruživanje članu/ovima porodice i ostali razlozi mnogo se ređe navode, 4% i 7% njih navelo je te druge razloge. Tu smo uočili razlike između regiona u kojima povratnici žive – socijalna pomoć bila je glavni motiv za povratnike iz Vojvodine i Beograda, dok je traženje posla bilo glavni motiv za povratnike iz drugih regiona.

Grafikon 7. Razlozi za odlazak u stranu zemlju iz koje su poslednji put vraćeni, prema zemlji povratka, u %



■ Traže socijalnu pomoć ■ Pridružuju se čl. porodice
■ Traže posao ■ Ostali razlozi

Razlike u motivima za odlazak u stranu zemlju uočene su i među zemljama iz kojih su ispitanici vraćeni.



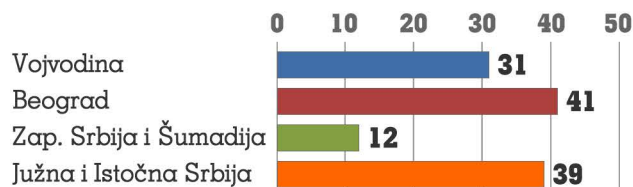
U slučaju Nemačke socijalna pomoć i traženje posla su bili jednako snažni motivi.

U Francuskoj državljani Srbije mnogo više traže socijalnu pomoć, a u Austriji, Švedskoj i ostalim zemljama u većoj meri žele da nađu posao. Pridruživanje članovima porodice prilično je značajno kao motiv kada se radi o odlascima u Austriju.

Jedna trećina povratnika ima članove najuže porodice (roditelje, braću, sestre, decu, bračnog druga) koji živi u zemlji iz koje su se vratili. To je povećanje u odnosu na 25% povratnika sa članovima najuže porodice koliko ih je bilo u anketi iz 2011. Imajući to u vidu, kao i gore navedeni grafikon, ne čudi da se najveći broj povratnika, koji su vezani za članove najuže porodice, vratio u Srbiju iz Austrije – 50%. Među povratnicima iz Nemačke 33% ih je imalo bliskog člana porodice koji živi u toj zemlji, u Francuskoj ih je bilo 34%, a u Švedskoj 40%.

Regionalna rasprostranjenost povratnika koji su imali člana uže porodice u zemlji iz koje su se vratili predstavljena je na sledećem grafikonu.

Grafikon 8. Povratnici koji imaju članove najuže porodice u zemlji iz koje su se vratili, u %



U još jednom aspektu migracije povratnika uzeta je u obzir porodična situacija.



12% procenata njih putovalo je sa članovima svoje porodice u zemlju iz koje su vraćeni. To je ogromna promena u poređenju sa anketom iz 2011.

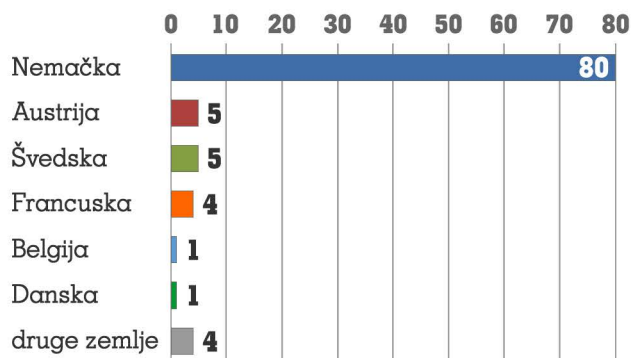
Tada je 77% ispitanika bilo zajedno sa jednim ili više članova porodice poslednji put kada su boravili u inostranstvu! Odlazak bez članova porodice mnogo je češći u migracijama u poslednje vreme.



Ogromna većina povratnika vratila se u Srbiju iz Nemačke.

To pokazuju zvanični podaci. Nova je činjenica da je zahteva za azil koje su podneli državljani Srbije u Francuskoj bilo mnogo više od onih podnetih u Nemačkoj prvi put u 2018. Ipak, pošto znamo da je u anketi iz 2011. 68% ispitanika navelo da je njihov poslednji povratak bio u Srbiju iz Nemačke (Švedska je bila na drugom mestu sa 18% slučajeva), možemo zaključiti da su druge zemlje bile malo uspešnije od Nemačke kada se radi o smanjenju broja lažnih tražilaca azila i povratku po Sporazumu o readmisiji sa Srbijom.

Grafikon 9. Zemlja iz koje suispitanci vraćeni nakon poslednjeg odlaska, u %



Podaci iz ankete govore da je najviše povrataka iz Nemačke i Švedske bilo 2016. i 2017. kada se više od 2/3 povratnika iz tih zemalja vratilo u Srbiju. Više od 70% povratnika iz Francuske vratilo se u Srbiju 2017. i 2018, dok se više od 72% povratnika vratilo iz Austrije 2018. Kretanje povratnika najverovatnije se menja u skladu sa promenama u oblasti socijalne pomoći i na tržištu rada u različitim zemljama EU.

Povratak u Vojvodinu, Beograd i Južnu/Istočnu Srbiju prilično je ravnomerno raspoređen tokom poslednje 4 godine, dok je u Zapadnoj Srbiji i Šumadiji do 85% readmisija došlo 2016. i 2017. Primetno je takođe da je 2015. udeo povratnika u Vojvodinu veći nego u druge regione. Isto je primećeno kod povratnika 2019. – oni predstavljaju 7% svih povratnika u Vojvodinu i Južnu/Istočnu Srbiju, 0% u Zapadnu Srbiju i 2% svih povratnika u Beograd. To ukazuje da i putevi povratka u Srbiju mogu biti endemski, jer su stabilniji u Južnoj/Istočnoj Srbiji i Beogradu i više nepredvidivi u Vojvodini i posebno u Zapadnoj Srbiji i Šumadiji.



Skoro svi povratnici, 96% njih, vratili su se u opštinu u kojoj su stanovali pre nego što su emigrirali.

Svi oni koji su se vratili u neku drugu opštinu bili su poreklom sa Kosova i Metohije. Većina tih se vratila u Suboticu (38%), u Zemun (35%) i Kragujevac (21%). Dve trećine povratnika koji su na put krenuli sa Kosova i Metohije vratilo se iz Nemačke, 21% iz Belgije i 7% iz Švedske i isto toliko iz Francuske. Za 3/4 njih u pitanju je bila deportacija nakon više od 2 godine života u inostranstvu.

Sledeća značajna tema je način na koji su ti ljudi vraćeni nakon što je odbijen njihov zahtev za azil.



Podaci iz ankete govore da je 49% njih deportovano, dok se 51% vratilo dobrovoljno.

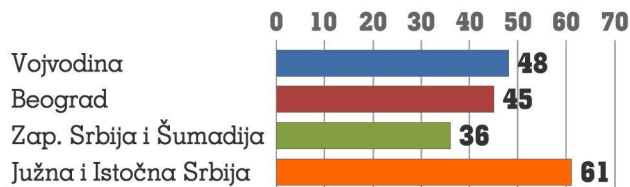
To ukazuje na realan broj povratnika u poređenju sa zvanično registrovanim brojem – može se reći da je otprilike duplo više povratnika po Sporazumu o readmisiji nego što je zvanično registrovano. Na primer, ako zvanični podaci iz Migracionog profila pokazuju da je u periodu od 2015. do 2018. bilo oko 19.000 registrovanih povrataka i ako pretpostavimo da je među njima bilo 25% slučajeva sekundarne migracije, onda bi cifra od 15.000 lica trebalo da bude dvostruko veća.



Bilo je 30.000 povratnika u periodu 2015-2018, a oko polovina njih nije bila registrovana.

Postoji statistički značajna razlika između regiona stanovanja u Srbiji ako se ima u vidu dobrovoljni povratak u odnosu na deportaciju. Dok se Vojvodina i Beograd kreću oko proseka, mnogo je više dobrovoljnih povrataka u Južnoj i Istočnoj Srbiji i mnogo je više deportacija u Zapadnu Srbiju i Šumadiju.

Grafikon 10. Udeo dobrovoljnih povrataka, u %



Isto važi i za države iz kojih su se povratnici vratili u Srbiju – ima onih iz kojih su povratnici najviše deportovani i onih iz kojih se većina njih vratila dobrovoljno. Povratak iz Nemačke blizu je proseka, ali mnogo je više dobrovoljnog povratka nego deportacija iz Austrije i Francuske.

Samo oko polovine (tačno 48%) povratnika iz ankete iz 2019. dobilo je 'odbijenicu' od vlasti u zemlji u kojoj su podneli

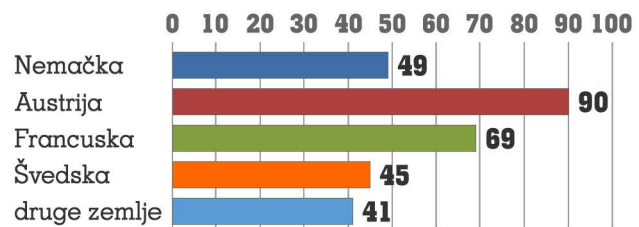
zahtev za azil. Iako nisu samo oni deportovani, učestalost tih zvaničnih procedura bila je veća među deportovanim nego među onima koji su se vratili dobrovoljno – 86% onih koji su deportovani dobilo je 'odbijenicu' u poređenju sa 12% tih slučajeva među onima koji su se vratili dobrovoljno.



Po tvrdnjama ispitanika, najveći broj onih koji su deportovani bez 'odbijenicu' vratilo se iz Nemačke (83%) i Švedske (7%).

Učestalost tih slučajeva veća je u regionu Zapadne Srbije i Šumadije nego u drugim regionima.

Grafikon 11. Udeo dobrovoljnih povrataka, u %



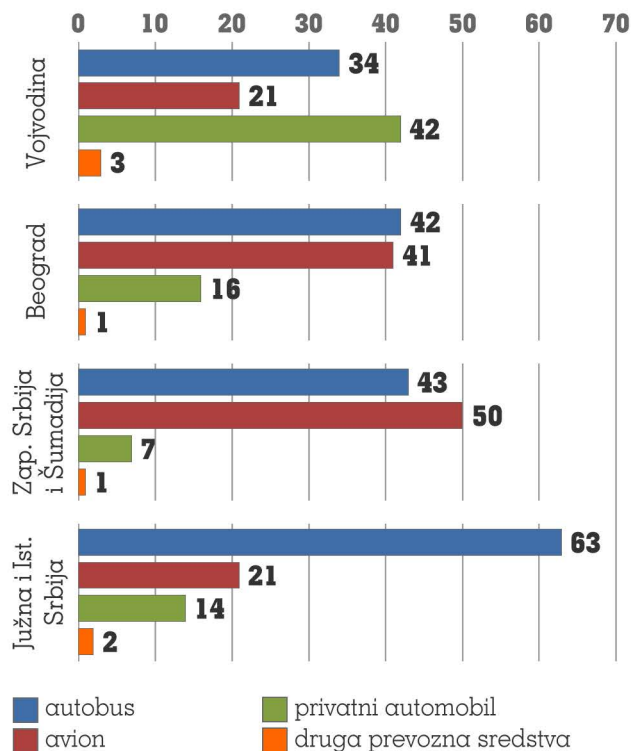
Većina povratnika se prilikom poslednjeg povratka u Srbiju vratila autobusom, njih 50%, dok se 30% vratilo avionom, 19% privatnim automobilom i 1% drugim prevoznim sredstvima.

Razlike između regiona kada se radi o tome su značajne.

Povratnici iz Vojvodine mnogo više od povratnika iz drugih regiona koriste privatne automobile. S druge strane, u Zapadnoj Srbiji i Šumadiji, gde je bilo više povratnika koji su deportovani, češće je korišćen avionski prevoz. Autobus je najčešće prevozno sredstvo za povratnike iz Južne i Istočne Srbije. Kao što je očekivano, povratak avionom bio je češći u

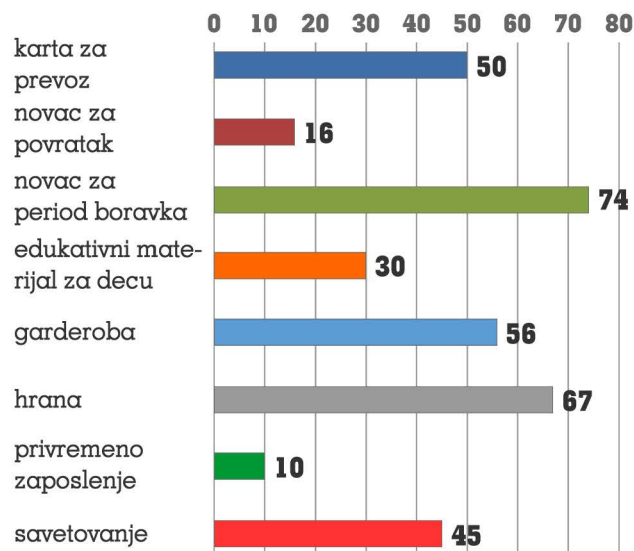
slučajevima deportacije (48% u poređenju sa 36% povratka autobusom i 15% automobilom) nego u slučajevima dobrovoljnog povratka (avionom 12%, autobusom 63% i automobilom 22%).

Grafikon 12. Prevozno sredstvo prilikom poslednjeg povratka u Srbiju, po regionima, u %



Pitali smo učesnike u anketi da li su im organi zemlje iz koje su se vratili obezbedili neku vrstu pomoći tokom boravka u toj zemlji ili u trenutku povratka. Čak 74% njih je reklo da su dobili finansijsku pomoć tokom boravka u stranoj zemlji. Samo 16% dobilo je novčanu pomoć za povratak.

Grafikon 13. Pomoć koja je pružena povratnicima u zemlji iz koje su se vratili, u %



Povratnici koji su deportovani ne razlikuju se mnogo od onih koji su se vratili dobrovoljno kada se radi o bilo kojoj od pomenutih oblasti već po samom trenutku deportacije/ povratka. Više je onih koji su dobili novac za povratak u Srbiju i posebno onih koji su dobili kartu za prevoz među deportovanim povratnicima nego među dobrovoljnim povratnicima. Pedeset sedam procenata deportovanih povratnika dobilo je novac za povratak dok je među dobrovoljnim povratnicima taj procenat 43. S druge strane, 66% deportovanih dobilo je kartu za prevoz dok je među dobrovoljnim povratnicima taj procenat 34.

Udeo povratnika koji su dobili finansijsku pomoć tokom boravka u stranoj zemlji bio je veći u Nemačkoj i Švedskoj, 76% i 71%. U Austriji ih je bilo 58%, a u Francuskoj 60%. Novac za povratak u Srbiju bio je obezbeđen za 23% povratnika u Francuskoj, za 18% u Švedskoj, za 15% u Nemačkoj i za 11% u Austriji. Kartu za prevoz dobilo je 53% njih u Švedskoj,

51% u Nemačkoj, 40% u Francuskoj i 16% u Austriji. Zaposlenje je obezbeđeno za 14% povratnika koji su bili u Francuskoj, za 11% onih koji su bili u Nemačkoj, za 8% povratnika koji su bili u Austriji i za 5% povratnika iz Švedske. Savetodavna podrška obezbeđena je za 57% povratnika iz Francuske, za 45% povratnika iz Nemačke i za isto toliko povratnika iz Švedske kao i za 34% povratnika iz Austrije.

Sekundarne migracije predstavljaju posebno važnu temu za ovu kategoriju migranata. Iz tog razloga smo ih pitali da li nameravaju ponovo da odu u inostranstvo na duže od 30 dana.



Polovina njih je rekla 'da nameravaju da ponovo odu i inostranstvo', što predstavlja blagi pad u poređenju sa 59% koliko ih se tako izjasnilo u anketi 2011.

Onih koji su se vratili iz Nemačke ili Švedske iz svog poslednjeg iregularnog boravka u tim zemljama ima otprilike toliko (50%), ali oni koji su bili u Austriji više su skloni da se upuste u sekundarnu migraciju – njih je 73%. Prisustvo članova porodice u Austriji i veća stopa dobrovoljnog povratka iz te zemlje dopunjavaju opis tog načina iregularne migracije. Ipak, moramo imati u vidu da povratak iz Austrije iznosi samo 5% od ukupnog povratka. Onih koji nameravaju da ponovo odu u inostranstvo malo je više u Južnoj i Istočnoj Srbiji (60%), a malo manje u Vojvodini (37%).

Kapaciteti povratnika za aktivno uključivanje

U ovom poglavlju izveštaja razmatraju se kapaciteti povratnika i njihovih domaćinstava da se nose sa izazovima socijalnog uključivanja. Predstavimo njihovo obrazovanje i veštine, radni status, sastav domaćinstva i strukturu primanja.

Kao što je prethodno navedeno, prosečna veličina povratničkog domaćinstva je 4,7, sa najvećim brojem domaćinstava koja imaju 4 i 5 članova. To je za 40% više nego u Srbiji generalno, u kojoj je prosečna veličina domaćinstva oko 2,8. Veliki deo povratnika živi u porodicama sa decom.



Čak 69% povratnika ima decu do 15 godina starosti. S druge strane, u samo 10% povratničkih porodica živi i osoba starija od 65 godina.

Ipak, veliki je udeo članova porodice koji su zavisni od pomoći drugih, što smanjuje stepen aktivnosti i povećava rizik da žive u domaćinstvu bez zaposlenog člana. Četrdeset tri procenta povratničkih domaćinstava imaju jednog u četiri, jednog u pet ili manje članova domaćinstva koji su zavisni od članova u aktivnom životnom dobu. Dodatnih 35% imaju jednog u tri ili jednog u dva članazavisna od pomoći drugih. Ostalih 22% domaćinstava ima više od polovine članova zavisnih od pomoći drugih. Takvu situaciju pogoršava činjenica da povratnička domaćinstva trpe nisku stopu zaposlenosti i visoku stopu nezaposlenosti.

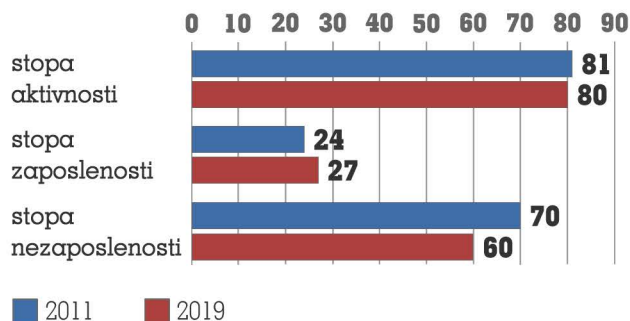


U čak 38% domaćinstava nijedan član nije zaposlen, dok je u 47% domaćinstava zaposlen jedan član.

U 12% domaćinstava zaposlena su dva člana, a u 3% zaposleno je troje ili više članova. S druge strane, u 10% povratničkih

kih domaćinstava nema nezaposlenih članova. Indikatori tržišta rada pokazuju da je od 2011. do 2019. nastupilo veoma malo poboljšanje i to pre svega u obliku smanjenja stope nezaposlenosti. Uprkos tome, ona je oko 5 puta veća od prosečne stope nezaposlenosti u Srbiji.

Grafikon 14. Indikatori tržišta rada, anketa o povratnicima iz 2011. i 2019, u %



Stopa nezaposlenosti varira veoma malo između regiona gde stanuju ispitani povratnici i to tako što iznosi 55% u Zapadnoj Srbiji i Šumadiji i 68% u Južnoj i Istočnoj Srbiji. S druge strane, ne postoji statistički značajna razlika u vrednosti ovog indikatora u pogledu države poslednje deportacije povratnika.

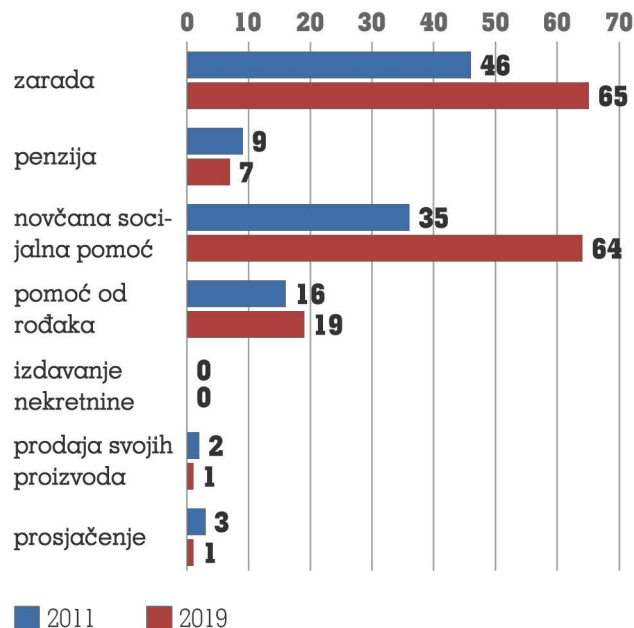
Tako loš položaj na tržištu rada odražava se na strukturu primanja povratničkih domaćinstava.

2% povratničkih domaćinstava nema nikakva primanja.

48% ima primanja iz samo jednog, a 41% iz dva izvora. Preostalih 9% ima primanja iz 3 ili više izvora. Kada se radi o pojedinačnim izvorima primanja, dominiraju zarade i novčana socijalna pomoć. Posledično, ta dva izvora primanja predstavljaju tipičnu kombinaciju za primanja iz više izvora. To je moguće ukoliko je zarada nastala na neprijavljenom zapos-

lenju te stoga ne ugrožava ispunjavanje uslova za novčanu socijalnu pomoć. Do značajne promene u strukturi primanja povratničkih domaćinstava došlo je 2019. u poređenju sa anketom iz 2011.

Grafikon 15. Primanja iz različitih izvora, ankete o povratnicima iz 2011. i 2019, % domaćinstava



Za ovih 8 godina između dve ankete ekonomska situacija povratnika donekle je popravljena.

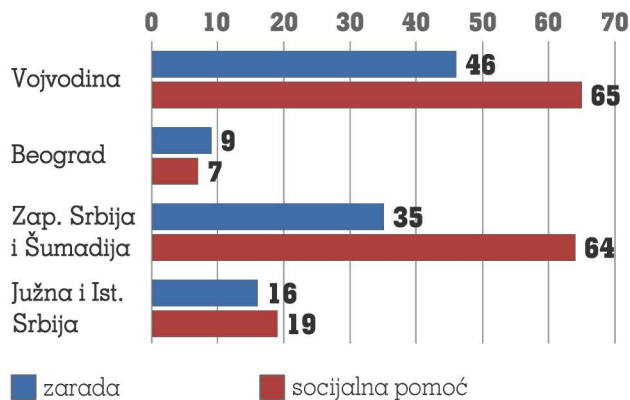
Ne samo da se oni više zapošljavaju i stoga zarađuju više već je i više porodica dobilo neku vrstu novčane socijalne pomoći (roditeljski, porodični, dečji dodatak, itd.).

Tu smo uočili da povratnici u Zapadnoj Srbiji i Šumadiji češ-

će ostvaruju primanja iz zarade, a ređe iz novčane socijalne pomoći nego u drugim regionima.

Slične varijacije nisu bile zabeležene kada se radi o zemlji iz koje su se vratili ili kada se radi o načinu povratka (deportacija ili dobrovoljni povratak).

Grafikon 16. Ostvarivanje primanja iz zarade i/ili novčane socijalne pomoći, po regionima, % domaćinstava



Zbog lošeg položaja na tržištu rada i nepovoljne struktura primanja povratnici ostaju u lošoj ekonomskoj situaciji.



43% njihovih domaćinstava ima ukupnu mesečnu potrošnju koja je niža od minimalne zarade u Srbiji od 26.040 RSD na početku 2019.

Prosečna mesečna potrošnja za ceo uzorak bila je 30.469 RSD sa prosečnom potrošnjom po članu domaćinstva od 7.598 RSD. Ipak, ti indikatori pokazuju da je blago poboljšanje u strukturi zaposlenosti i primanjima povratničkih domaćinstava izazvalo blago poboljšanje njihovog ekonomskog

položaja u poređenju sa 2011. Anketa sprovedena te godine pokazala je da je 48% domaćinstava imalo mesečnu potrošnju koja je bila ispod minimalne zarade (5 procentnih poena više nego 2019). 2019. godine bilo je 22% domaćinstava čiji se članovi nalaze ispod 60% prosečne mesečne potrošnje (3.750 RSD), dok je taj broj za 2011. bio 50%. To znači da je značajno opala nejednakost u potrošnji među povratnicima. Ipak, takav ekonomski položaj nije dovoljno dobar za pristojan život povratnika i većina njih (96%) se žali da su primanja njihovog domaćinstva nedovoljna za zadovoljenje svih potreba poput hrane, plaćanja računa, zdravstvene zaštite, higijene, obrazovanja i prevozana lokalnom nivou.

Upitani da odaberu jedan odgovor na pitanje o tipu pomoći koji bi im mogao najviše poboljšati ekonomski položaj:



ispitanici najčešće navode nalaženje zaposlenja, kao i u anketi 2011.

Imajući u vidu visoku stopu aktivnosti među povratnicima i visok udeo onih koji migriraju s namerom da pronađu posao u inostranstvu, izuzetno je važno da se ulože napor u pružanje podrške u zapošljavanju povratnika u Srbiji.

Sledeća tema kojom se treba pozabaviti kada se radi o kapacitetima povratnika jeste njihovo obrazovanje i njihove veštine. Povratnici imaju relativno nizak stepen obrazovanja:

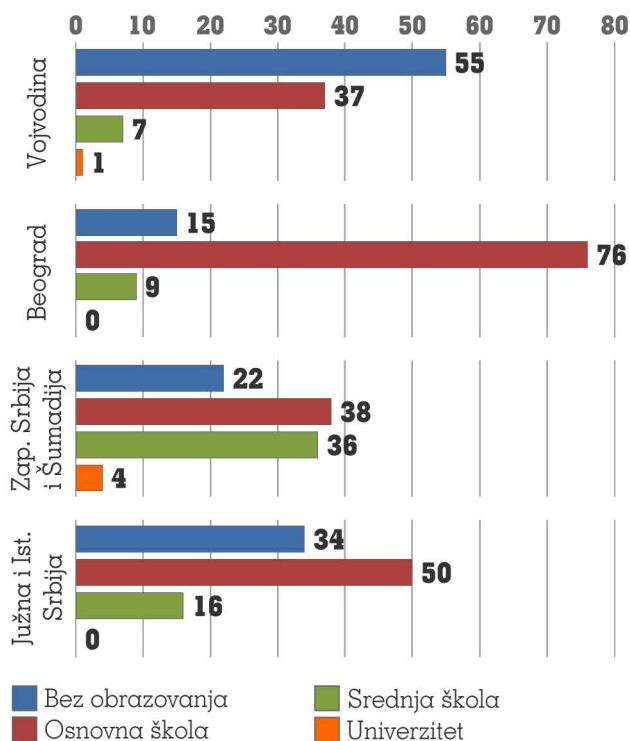


polovina ima osnovno obrazovanje, 1/3 nije završila čak ni osnovno obrazovanje, 16% njih ima završenu srednju školu, a 1% fakultet. Slika je čak lošija nego 2011. kada je 25% povratnika imalo završenu srednju školu.

To je verovatno posledica činjenice da je udeo povratnika koji su odrasli ili koji su čak rođeni u inostranstvu, koji su završili obrazovanje i vratili se u Srbiju sa svojim roditeljima nakon mnogo godina boravka u inostranstvu u anketi 2011. bio veći.

Postoje određene promene u odnosu na predstavljenu raspoređenost nivoa obrazovanja kada se pogleda po regionima u Srbiji. Neobrazovanih povratnika je više u Vojvodini, a u Zapadnoj Srbiji i Šumadiji je više onih sa završenom srednjom školom. Nisu uočene značajne varijacije u nivou obrazovanja s obzirom na državu iz koje su se vratili ili na način povratka (dobrovoljni povratak ili deportacija).

Grafikon 17. Obrazovna struktura povratnika, po regionima, u %



Vladanje stranim jezikom moglo bi biti značajno za pronalaženje zaposlenja. Vladanje srpskim jezikom takođe je važno za integraciju u Srbiji. Među ispitanim povratnicima manje je od 1% onih koji ne govore srpski jezik.



S druge strane, ima 79% povratnika koji govore romski jezik. Od svetskih jezika, nemački jezik govori 37% povratnika.

Doduše, samo 11% njih čita i piše na nemačkom jeziku. Engleski jezik govori 10% povratnika, a francuski 4%. I tu uočavamo značajne varijacije po regionima u Srbiji: dok nemački jezik govori 25-30% povratnika u Beogradu ili u ostala dva regiona centralne Srbije, u Vojvodini 51% njih govori nemački.

U eri informaciono-komunikacionih tehnologija važno je napraviti i procenu digitalne pismenosti povratnika. Za to smo koristili dva jednostavna pitanja kao posredne pokazatelje: 'Da li redovno (najmanje dva puta nedeljno) koristite Microsoft Word ili Microsoft Excel ili neki drugi program za organizovanje i prikazivanje digitalnih informacija?' i 'Da li redovno (svaki dan) koristite neku društvenu mrežu (Facebook, Viber, Twitter, Instagram, itd.) na svom mob. telefonu ili računaru?'



Ustanovili smo da samo 16% povratnika u našem uzorku koristi redovno Word ili Excel.

Ponovo je više povratnika sa tim veštinama bilo u Zapadnoj Srbiji i Šumadiji (30%), dok je udeo u Vojvodini (9%) i u Beogradu (12%) bio manji od proseka. S druge strane, 78% povratnika koristi redovno društvene mreže, podjednako u svim regionima Srbije.

Posedovanje važeće vozačke dozvole takođe je značajno kada se traži zaposlenje.



39% povratnika ima važeću vozačku dozvolu.

Taj udeo je ponovo veći u Zapadnoj Srbiji i Šumadiji (52%) dok u Vojvodini iznosi 34%.

Konačno, pitali smo ispitanike da li poseduju neke zanatske veštine.



48% njih reklo je da poseduju zanatske veštine.

I tu je Zapadna Srbija sa Šumadijom ponovo ispred ostalih regiona sa 73% povratnika koji poseduju neke zanatske veštine. Procenat povratnika sa tim veštinama najniži je u Južnoj i Istočnoj Srbiji (38%).

Najčešći zanati su: moler, kuvar, zidar, bravar, krojač i muzičar.



Pristup ličnim dokumentima

Pitali smo ispitanike da li svi članovi njihovih domaćinstava mogu da izvade lična dokumenta. Većina je rekla da mogu da izvade većinu dokumenata.



Manje od 1% ispitanika navelo je da članovi njihovog domaćinstva ne mogu da dobiju državljanstvo i da izvade potvrdu o državljanstvu ili da budu upisani u matičnu knjigu rođenih i da izvade izvod iz matične knjige rođenih.

Malo više povratnika, 2% njih, reklo je da članovi njihovog domaćinstva ne mogu da izvade ličnu kartu, pasoš ili da budu upisani u evidenciju nezaposlenih lica. Konačno, ima 4% njih čiji članovi domaćinstva ne mogu da izvade ispravu o zdravstvenom osiguranju, 12% ne može da izvadi izvod iz matične knjige venčanih, a 9% ne može da dobije potvrdu o završenom obrazovanju. Glavni razlog za prepreke prilikom pribavljanja tih dokumenata jeste činjenica:



da nikada nisu ni pokušali da ih pribave, jer im nisu trebala.

Ipak, ukoliko bi potražili pomoć za pribavljanje ličnih dokumenata, najviše bi im bio potreban novac za plaćanje taksi, a na drugom mestu je potreba da im se objasni procedura.

Zapošljavanje

Kada se radi o primanjima i potrošnji u povratničkim domaćinstvima, pitali smo koja podrška im je najviše potrebna kako bi popravili svoju ekonomsku situaciju.



Najveći broj ispitanika je rekao da im je potrebno zaposlenje (72%), 17% je reklo da im je potreban stan, 6% je navelo humanitarnu pomoć, a 4% novčanu socijalnu pomoć.

Postavlja se pitanje kako podržati povratnike prilikom traženja zaposlenja. U opisu njihovih kapaciteta već smo naglasili nizak nivo obrazovanja i visoku stopu nezaposlenosti, iako se situacija u obe oblasti popravila između dve ankete (2011. do 2019). Problem je to što je rast zaposlenosti doneo pre-karna radna mesta za povratnike pošto samo 11% njihovih domaćinstava ima jednog ili više članova koji su formalno zaposleni, a 54% ima jednog ili više neformalno zaposlenih članova. Jedna petina njih ima 2 ili više neformalno zaposlenih članova i može se pretpostaviti da je skupljanje sekundarnih sirovina dominantan posao u tim slučajevima.



U opisu potrage za zaposlenjem, ponovo naglašavamo visoku stopu aktivnosti i visoku stopu nezaposlenosti među povratnicima.

Mnogo nezaposlenih prijavljeno je na evidenciju Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ), što ne znači da svi oni zaista traže posao, pošto prijava na evidenciju u NSZ predstavlja preduslov za ostvarenje prava na zdravstveno osiguranje i novčanu socijalnu pomoć.

S druge strane, ima i onih koji nisu prijavljeni na evidenciju u NSZ, a koji aktivno traže posao. Postoje dva glavna razloga za neprijavljivanje na evidenciju u NSZ. Jedan je nedostatak

ličnih dokumenata koja su potrebna za prijavu, što je slučaj kod 37% ispitanika. Drugi veliki razlog je nepoverenje u NSZ kao posrednika u zapošljavanju, što naglašava 35% ispitanika koji izbegavaju NSZ kada aktivno traže posao. Pitali smo te povratnike koja vrsta podrške im je potrebna da bi se registrovali u toj instituciji. Oko polovine je reklo da im je potrebno savetovanje u vezi sa tim. Polovina je rekla da im je potrebno da pribave neka lična dokumenta. Trideset jedan procenat je rekao da bi im bilo potrebno posredovanje nekog trećeg lica kako bi umeli da obave sve administrativne procedure. Konačno, na pitanje koja vrstapodrške je najznačajnija za registrovanje u NSZ, većina povratnika (43%) je rekla da im je potrebna podrška u pribavljanju dokumenata koja im nedostaju. Trideset dva procenta je reklo da im je potrebno da im neko objasni procedure, a 18% je reklo da im treba neko da ubrza proceduru.

U tim okolnostima treba imati u vidu da su povratnici spremni da uče i da steknu kvalifikacije kako bi popravili svoje šanse za pronalaženje zaposlenja.



Kada smo ih pitali da li žele da učestvuju u nekoj obuci, 40% njih reklo je 'da'.

Oni navode više od 20 različitih zanimanja za koja su zainteresovani, ali zanimanje koje su u najvećem broju slučajeva naveli kao željeno zanimanje za koje im je potrebna obuka jeste:



frizer, a zatim slede zavarivač, moler i vozač.

Kada smo ih pitali koji oblik zaposlenja bi najviše želeli da ostvare, nezaposleni povratnici su odabrali:

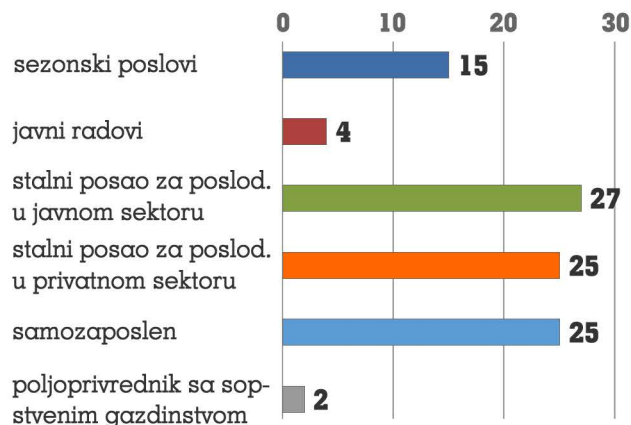


samozapošljavanje, stalno zaposlenje u privatnom preduzeću i stalno zaposlenje u javnom sektoru.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Sigurno postoji određeni broj njih koji bi radije radili neki sezonski posao, dok bavljenje poljoprivredom ili učešće u javnim radovima nije zanimljivo za povratnike.

Grafikon 18. Željeni oblik zaposlenja za nezaposlene povratnike, u %



To je drugačije u odnosu na nalaze iz 2011. u tom smislu što je sezonski posao sada popularniji. 2011. samo 3% nezaposlenih povratnika bilo je zainteresovano za taj oblik rada. Neki željeni oblici rada su više tipični za neke nivoe obrazovanja – povratnici sa završenim srednjim obrazovanjem u većoj meri su zainteresovani za samozapošljavanje, oni sa završenim osnovnim obrazovanjem više su zainteresovani za stalno zaposlenje u privatnom sektoru, dok su oni bez formalnog obrazovanja više zainteresovani za sezonske poslove od povratnika koji imaju neki nivo formalnog obrazovanja.

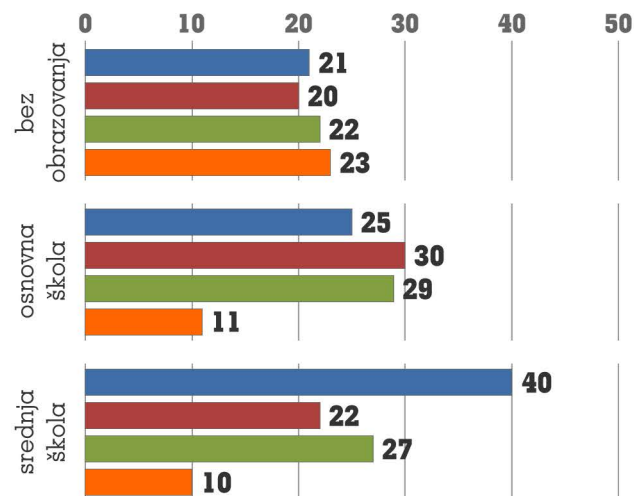
Podaci navedeni u grafikonu koji sledi pokazuju da programi podrške u zapošljavanju za povratnike treba da budu diversifikovani i da uključe:



privatne i javne poslodavce kao i podršku za samozapošljavanje.

Oni koji započinju sopstveni posao mogli bi takođe da postanu poslodavci za određeni broj povratnika.

Grafikon 19. Željeni oblik zaposlenja po stepenu obrazovanja, u %



■ samozaposlenje
■ posao u privatnom sektoru
■ posao u javnom sektoru
■ sezonski poslovi

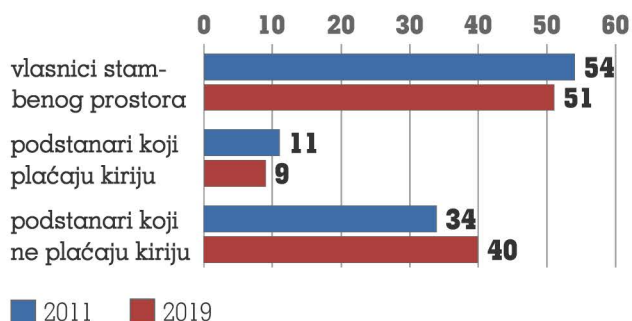
Stanovanje

Kao što je već navedeno, stanovanje predstavlja drugu po redu najvažniju vrstu podrške koja je potrebna povratnicima nakon podrške u zapošljavanju. U našem istraživanju postavili smo nekoliko pitanja u vezi sa trenutnim stambenim statusom ispitanika, sa kvalitetom njihovog stambenog prostora, u vezi sa njihovim potrebama i željenom podrškom.

Većina povratničkih domaćinstava (94%) živi u prostoru koji je namenjen za stanovanje, što je malo više nego u 2011. kada ih je bilo 89%.

Njihov vlasnički status je sličan kao i kod uzorka iz 2011. – oko polovina njih vlasnici su objekta u kome žive. 1% njih ima hipoteku, 40% stanuje u prostoru koji nije u njihovom vlasništvu, ali koji ne moraju da plaćaju, a 9% su podstanari.

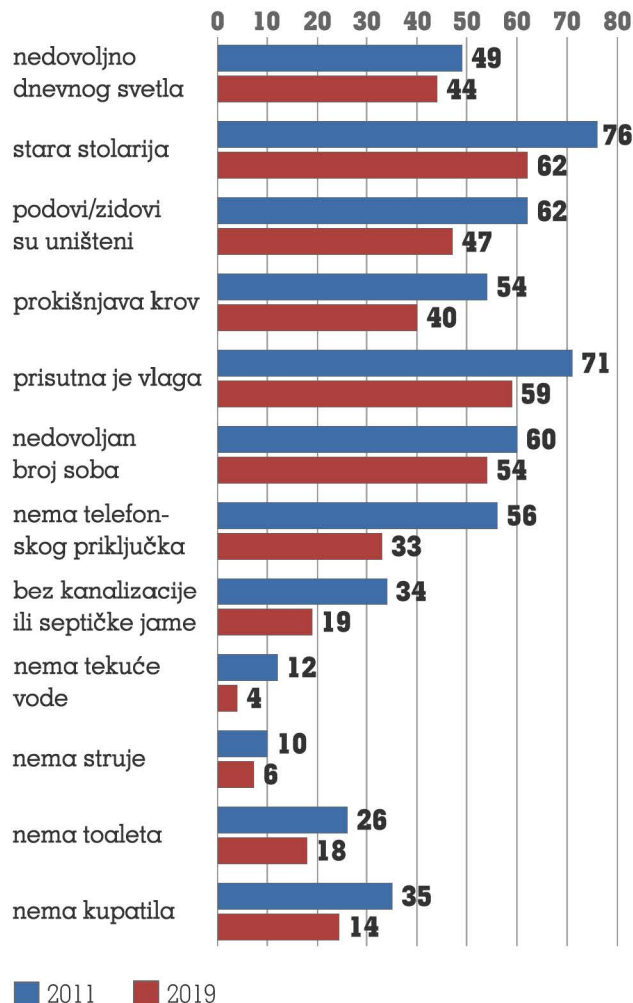
Grafikon 20. Vlasništvo nad stambenim prostorom, anketa o povratnicima iz 2011. i 2019, u %



To znači da, iako je mnogo povratnika dobilo stambenu podršku u poslednjih nekoliko godina, i dalje postoji potreba za stambenim programima za povratnike. Ne postoji značajna varijacija među regionima u 2019. kada se radi o vlasništvu povratnika nad stambenim prostorom.

Što se tiče stambenih uslova, postavili smo pitanja o raznim indikatorima građevinskog kvaliteta i infrastrukturnih sadržaja. Ovde predstavljamo te indikatore za ankete iz 2011. i 2019.

Grafikon 21. Indikatori kvaliteta stanovanja iz anketa iz 2011. i 2019. god, % povratničkih domaćinstava



Tri četvrtine stambenih objekata koji su u vlasništvu povratnika su legalizovani (46%) ili su u procesu legalizacije (29%), dok 26% nije u procesu legalizacije. S druge strane, 21% podstanara koji plaćaju kiriju i 26% podstanara koji ne plaćaju kiriju imaju u vlasništvu zemljište za gradnju. Tu smo uočili značajne varijacije između regiona – u Beogradu i Zapadnoj Srbiji/Šumadiji ima 35% i 34% podstanara koji imaju zemljište u vlasništvu, dok ih je u Vojvodini 7%, a u Južnoj/Istočnoj Srbiji 23%.



Svi ovi podaci ukazuju na činjenicu da je došlo do unapređenja kod svakog indikatora kvaliteta stanovanja povratnika.

Isto važi, naravno, i ako merimo uskraćenost stambenih uslova primenom indeksa infrastrukturne opremljenosti i kvaliteta gradnje⁸ – na osnovu prvog indeksa za 15% domaćinstava ocenjeno je da imaju nedostatak infrastrukturnih sadržaja što je skoro dvostruko manje nego 27% iz 2011. godine, a na osnovu drugog, kod 58% je prisutan nedostatak dobrih građevinskih uslova, što je značajno unapređenje u odnosu na 71% iz 2011. Ipak, činjenica da više od polovine povratnika živi sa više od dva problema poput nedostatka prostora, vlage, krova koji prokišnjava ili nedostatka dnevnog svetla zaslužuje pažnju kreatora politika u budućnosti.

Određena varijacija uočena je u nedostatku stambenih jedinica kada se posmatra po regionima i po zemljama iz kojih su lica deportovana ili iz kojih su se dobrovoljno vratila, dok status povratka nije bio relevantan kada se radi o tome. Nedostatak infrastrukture znatno je veći u Vojvodini (25% uskraćenih domaćinstava) nego u drugim regionima (10-16%). S druge strane, mnogo je manje uskraćenih domaćinstava u smislu infrastrukture i kvaliteta gradnje među povratnicima koji su se vratili iz Austrije (8% i 38%, tim redom) nego među onima koji su se vratili iz drugih zemalja. To je još jedna neobična karakteristika povratnika iz Austrije koja ukazuje na

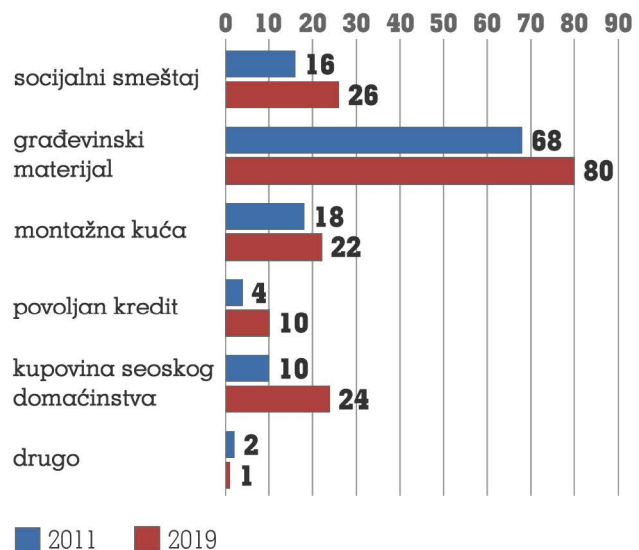
specifičan model migracije.

Kada se radi o mogućim oblicima stanovanja, moramo naglasiti najpre da je polovina ispitanika odabrala samo jedan oblik kao prihvatljiv, 28% njih prihvatilo je dva ponuđena oblika, a nešto više od 20% prihvatilo bi 3 ili više tipova podrške.



Najčešće je birana podrška u vidu građevinskog materijala i to nije nimalo drugačije nego 2011.

Grafikon 21. Prihvatljivi oblici podrške u stanovanju, ankete o povratnicima iz 2011. i 2019. god, % povratničkih domaćinstava



Svaka vrsta podrške u stanovanju sada je više prihvatljiva za

⁸ Maksimalan rezultat za svaki indeks je 6; kao uskraćena klasifikovana su domaćinstva kojima je nedostajalo 3 ili više stavki u indeksu infrastrukturnih sadržaja i koja su prijavila više od 2 problema u vezi sa indeksom kvaliteta stanovanja.

povratnike nego 2011. Najviše je porasla prihvatljivost podrške u vidu kupovine seoske kuće sa okućnicom i socijalnog stanovanja, što su dva modela podrške u stanovanju za koja su se povratnici mnogo prijavljivali u periodu između dva istraživanja i sa kojima su se bolje upoznali.

Kao i u izveštaju 2012. godine i ovde pravimo razliku između vlasnika stanova i podstanara (koji plaćaju kiriju ili ne plaćaju) kako bismo videli da li postoje razlike u njihovim željama. U tabeli koja sledi predstavljeni su rezultati za 2011. i 2019. godinu.

Tabela 2. *Željena podrška za stanovanje (više izbora) – u %*

	vlasnici		podstanari	
	2011.	2019.	2011.	2019.
socijalno stanovanje	2	16	33	37
građevinski materijal	89	88	45	70
montažna kuća (ukoliko imaju zemljište)	11	19	26	24
povoljan kredit	5	9	3	11
kupovina seoske kuće sa okućnicom	2	15	19	32
drugo	0	2	2	3

U tabeli je prikazano da 2019. najveći broj povratnika koji imaju stambeni prostor želi podršku u građevinskom materijalu.

Što se tiče povratnika koji su u podstanarskom statusu, najveće povećanje u 2019. u poređenju sa 2011. primetno je kada se radi o prihvatanju građevinskog materijala, iako sa tom informacijom treba biti oprezan, jer samo 32% njih ima građevinsko zemljište. Doduše, sve su popularnije seoske kuće i krediti pod povoljnim uslovima. Pitali smo ispitanike koji bi im od ponuđenih oblika podrške u stanovanju najviše odgovarao i 81% vlasnika je rekao da bi im najviše odgovarao građevinski materijal, a odmah za njim montažna kuća (7%). S druge strane, ako izbrišemo prednost koja se daje građevinskom materijalu za povratnike podstanare koji nemaju građevinsko zemljište u vlasništvu, socijalno stanovanje i kupovina seoske kuće sa okućnicom predstavljaju najbolji oblik podrške za tu grupu. I na kraju, postoje dve regionalne varijacije u željenim oblicima podrške u stanovanju koje vredi navesti. Naime, povratnici iz Beograda mnogo manje su raspoloženi za kupovinu kuće sa imanjem, a mnogo više za socijalno stanovanje. S druge strane, povratnici iz Zapadne Srbije i Šumadije mnogo su više za montažnu kuću i za seosku kuću sa imanjem, a manje za građevinski materijal.



Mnogo veći broj njih prihvatio bi montažnu kuću ili kuću sa okućnicom ili posebno socijalni smeštaj nego 2011.

Zdravstvo

Kada se radi o zdravstvenom osiguranju povratnika, između 2011. i 2019. ostvaren je veliki napredak. U anketi iz 2011. utvrdili smo da 11% povratnika nije imalo zdravstveno osiguranje.



2019. godine, 1,8% povratnika nije imalo zdravstveno osiguranje.

To je svakako pozitivna posledica dvaju značajnih mera koje su primenjene u međuvremenu: uvođenje zdravstvenih medijatora u romskim zajednicama 2009. i promena pravnog okvira 2011. po kojoj Romi mogu da ostvare zdravstveno osiguranje tako što daju izjavu o svojoj nacionalnoj pripadnosti. U anketi iz 2019. utvrđeno je da 43 od 800 domaćinstava (5%) ima bar jednog člana koji nema zdravstveno osiguranje. Preciznije, 4% ima jednog člana koji nema zdravstveno osiguranje, dok preostali 1% ima 2 ili više takvih članova. Skoro svi oni sunaveli da je glavni razlog za nedostatak zdravstvenog osiguranja taj što im:



nedostaje još jedan dokument neophodan za prijavljivanje u Republičkom fondu za zdravstveno osiguranje.

Stoga je 50% njih navelo da im je najpotrebniji oblik podrške pribavljanje tih dokumenata, dok je 23% navelo da im je najpotrebnije savetovanje u vezi sa procedurom ostvarenja zdravstvenog osiguranja, a 18% je navelo da im je najviše potrebno prisustvo medijatora u tom procesu.

Sledeća tema iz oblasti zdravstvene zaštite povratnika je njihovo zdravstveno stanje. U anketi smo pitali kakva je situacija sa članovima domaćinstva koji imaju ozbiljne zdravstvene probleme zbog koji im je potrebna stalna nega i pomoć u svakodnevnom životu. Udeo domaćinstava koja imaju

člana/ove sa takvim potrebama manji je nego 2011. i iznosi 17% u odnosu na ondašnjih 25%.



Utvdili smo da ukupno 164 osobe imaju ozbiljne zdravstvene probleme u domaćinstvima iz uzorka i da je njihov udeo 4,3%.

Ta stopa je ispod nacionalnog nivoa, što je i očekivano imajući u vidu da su povratnici mlađa populacija u odnosu na nacionalni prosek i da lica starijih od 65 godina ima samo 10% u domaćinstvima iz uzorka. Udeo povratnika koji imaju potvrđeno stanje invalidnosti je 2,8% i oni se nalaze u 11% domaćinstava.

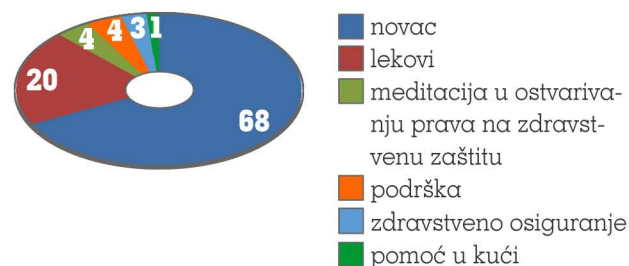


U 2% domaćinstava ima 2 člana sa zvanično potvrđenim stanjem invalidnosti.

Sve ove cifre su niže od onih iz ankete 2011. kada su povratnici sa zvanično potvrđenim stanjem invalidnosti uočeni u 13% domaćinstava i kada su činili 4% populacije.

Isto kao i 2011. većini povratnika sa ozbiljnim zdravstvenim problemima potrebna je na prvom mestu finansijska podrška pa odmah posle toga lekovi.

Grafikon 23. Hitna podrška neophodna članovima domaćinstava koji imaju ozbiljne zdravstvene probleme, % povratničkih domaćinstava



Obrazovanje

Što se tiče obrazovanja, cilj nam je da uočimo velike prepreke za dostupnost obrazovnih usluga deci od najmlađeg uzrasta do 18 godina starosti, koje se pružaju u vrtiću, u obaveznoj godini predškolskog obrazovanja, u osnovnoj i srednjoj školi.



Najpre, utvrdili smo da ima čak 27% domaćinstava sa decom mlađom od 5,5 godina koja ne idu u vrtić.

Udeo domaćinstava sa decom uzrasta 5,5 do 6,5 godina koja ne pohađaju obaveznu predškolsku nastavu znatno je manji i iznosi 4%. Međutim, zakon propisuje da ne sme uopšte da bude domaćinstava sa decom koja ne pohađaju obaveznu predškolsku nastavu.



60% dece uzrasta od 0 do 7 godina ne koristi obrazovne usluge.

Deca u uzrastu za osnovnu i srednju školu razmatrana su zajedno. Pitali smo ispitanike da li u njihovom domaćinstvu ima dece u uzrastu od 7 do 18 godina koja ne idu u školu. Utvrđeno je da ima 10% domaćinstava sa decom u tom uzrastu koja ne pohađaju nastavu.



Ukupno je to 18% dece svih povratnika u tom uzrastu koja ne pohađaju nastavu u osnovnoj i srednjoj školi.

Ne postoji statistički značajna varijacija u pohađanju vrtića, predškolske ili školske nastave između regiona Srbije ili između građana Srbije koji su deportovani ili koji su se dobrovoljno vratili.

Kada smo pitali za glavne razloge zbog kojih deca ne idu u

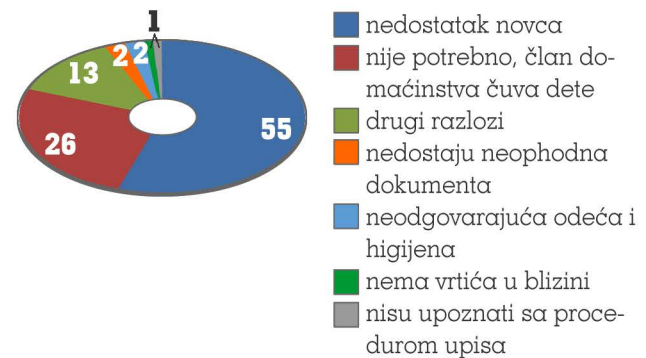
vrtić, ispitanici su naveli:



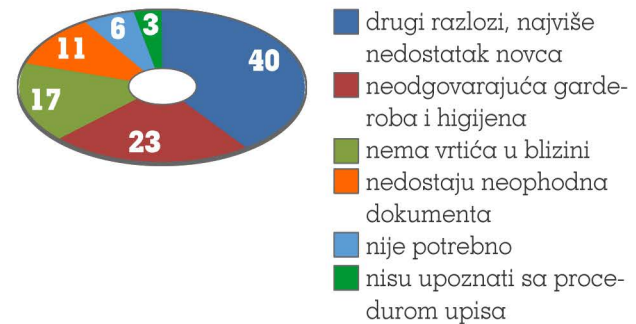
na prvom mestu nedostatak novca,

a zatim da im vrtić nije neophodan, jer imaju člana domaćinstva koji čuva dete.

Grafikon 24. Glavni razlozi zbog kojih deca mlađa od 5,5 godina ne idu u vrtić, u %



Grafikon 25. Glavni razlozi zašto deca od 5,5 do 6,5 godina starosti ne pohađaju obavezan pripremni predškolski program, u %





Nedostatak novca i dalje je velika prepreka i za upis dece u školu i za redovno pohađanje nastave u osnovnoj i srednjoj školi.

Grafikon 26. Glavni razlozi zašto deca uzrasta od 7 do 18 godina ne pohađaju nastavu u školi, u %



Treba pomenuti da je na sva tri nivoa ponuđen i odgovor 'dete nije prihvaćeno od nastavnika i/ili dece', ali ispitanici taj odgovor nisu birali.



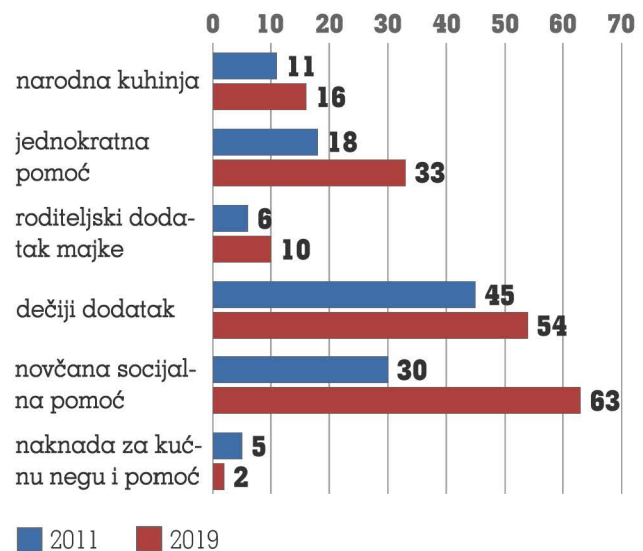
Siromaštvo je definitivno najveći razlog za to što deca ne koriste obrazovne usluge.

Obavezno predškolsko i osnovno obrazovanje u državnim školama su besplatni i nude se na celoj teritoriji Srbije. Međutim, postoje značajni troškovi koji su u vezi sa obrazovanjem i koji rastu kako dete postaje starije. Nedostatak dokumenata ne bi smeo da bude problem za upis deteta u sistem predškolskog obrazovanja ili u osnovnu školu, pošto je Ministarstvo obrazovanja počelo sa primenom procedure za brzi upis dece povratnika u školu, ali neki roditelji očitno nisu o tome obavešteni. Stoga je nepoznavanje procedure upisa u stvari mnogo veća prepreka nego što je prikazano u grafikonu. Iako ih ima malo, problem sa roditeljima koji veruju da njihovoj deci škola nije potrebna ili da bi deca trebalo da ostanu kod kuće i da pomažu i dalje je značajan i zahteva odgovarajuću reakciju institucija.

Socijalna zaštita

Mere socijalne zaštite predstavljaju značajan instrument ekonomskog preživljavanja i socijalnog uključivanja povratnika po Sporazumu o readmisiji, pošto su među njima siromaštvo i stopa nezaposlenosti veliki i pošto imaju visok stepen zavisnosti članova porodice od pomoći. Udeo porodica koje primaju neku vrstu novčane pomoći ili koriste narodnu kuhinju je veliki, mnogo veći nego generalno u Srbiji.

Grafikon 27. Korisnici raznih vrsta novčane pomoći ili narodne kuhinje, ankete o potrebama povratnika iz 2011. i 2019, % domaćinstava



Pokrivenost novčanom pomoći značajno je povećana između dve ankete.

U 2019. ima dvostruko više povratničkih porodica koje pri-

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

maju porodični dodatak i 20% višeporodica koje primaju dečji dodatak nego 2011. Jednokratna pomoć, koju obično pružaju lokalne samouprave, takođe je skoro duplo veća. Uočeno je nekoliko varijacija u analizi mera socijalne pomoći iz 2019. Najpre, povratnici u Zapadnoj Srbiji i Šumadiji primaju porodični dodatak nešto ređe nego ostali, 53% njih u poređenju sa 64-66% povratnika u drugim regionima. Zatim, povratnici u Beogradu primaju dečji dodatak i roditeljski dodatak za majke ređe nego povratnici u drugim regionima, posebno u Južnoj/Istočnoj Srbiji (37% i 63% za dečji dodatak). Kada se radi o jednokratnoj novčanoj pomoći, razlika je

primetna između deportovanih povratnika koji su je primili u 27% slučajeva u poređenju sa 38% povratnika koji su se vratili dobrovoljno. I konačno, narodnu kuhinju su ređe koristili povratnici u Vojvodini, 4% domaćinstava, u poređenju sa 24% u Beogradu, što predstavlja najviši udeo gledano po regionima.

Kako bi se unapredili targetiranje i efektivnost socijalne zaštite, važno je pozabaviti se glavnim razlozima za neprimanje osnovnih oblika finansijske socijalne pomoći.

Tabela 3. razlozi za neprimanje osnovnih oblika finansijske socijalne pomoći

Razlog (u %)	Naknada za negu u kući	Novčana socijalna pomoć	Dečji dodatak	Roditeljski dodatak za majke	Jednokratna pomoć	Narodna kuhinja
Nije im potrebno	70	25	54	64	23	54
Prelaze iznos cenzusa za ostvarivanje prava	4	17	11	7	10	4
Nisu se kvalifikovali iz drugih razloga	15	44	23	19	35	24
Nedostatak neophodnih dokumenata	6	12	9	7	5	5
Zaposleni u CSR ne govore jezik povratnika	0	1	1	0	0	0
Nisu u stanju da se prijave za pomoć samostalno (nepismeni, stari, bolesni)	0	1	0	0	1	1
Ne znaju gde se prijavljuje	1	1	1	1	7	2
Nisu čuli za program	4	0	1	1	21	10

Imajući u vidu da samo četvrtina povratničkih domaćinstava smatra da im nije potrebna novčana socijalna pomoć ili jednokratna novčana pomoć, važno je da se zna zbog čega ne primaju pomoć. Ako pogledamo tabelu u celini, prvi zaključak do koga se može doći jeste da razlog ne leži u tome što povratnici ne znaju gde i kako treba da se prijave, osim u nekoj meri kada se radi o jednokratnoj pomoći. Nedostatak neophodnih dokumenata ugrožava ostvarivanje prava na socijalnu pomoć malom broju porodica, ali to je prepreka koju bi trebalo potpuno eliminisati.



Konačni i najjači razlog za neprimanje nijedne vrste socijalne pomoći je ili da im nije potrebna socijalna pomoć ili da se za nju nisu kvalifikovali iz nekog razloga, uključujući cenzus za ostvarenje pomoći.

Kada se radi o nefinansijskim aspektima socijalne zaštite, pitali smo ispitanike da li su suočeni sa nekim od takvih problema u svojoj porodici. Odgovorili su i da li su primali pomoć u vezi sa tim i ako nisu, zašto nisu.

Udeo porodica koje su prijavile socijalne probleme nije velik i smanjen je u odnosu na 2011. Najveći problem i dalje je prisustvo starije osobe koja nije u stanju da brine o sebi. Kao i 2011. i tu smo kreirali indeks socijalne ranjivosti na osnovu gore navedenih stavki, gde se svako domaćinstvo koje ima više od jednog problema smatra ranjivim.

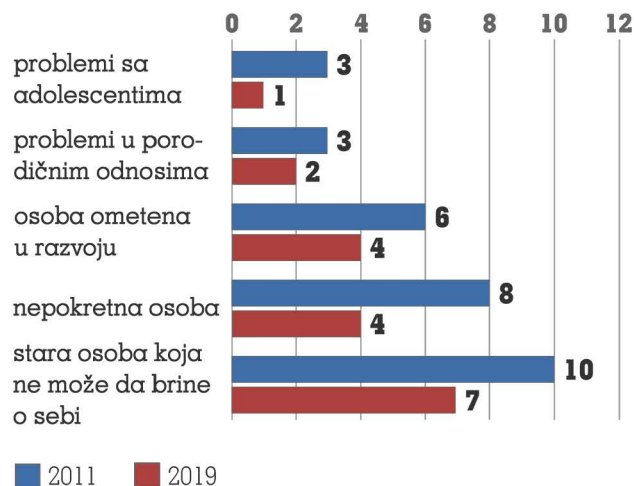


2011. bilo je 7% socijalno ranjivih povratničkih porodica, dok je 2019. taj broj pao na 3%.

2019. godine 88% porodica nema takve probleme, a 9% ima jedan od navedenih socijalnih problema. Ta stopa ranjivosti jednaka je među deportovanim povratnicima i onima koji su se dobrovoljno vratili, ali postoji blaga varijacija između regi-

ona i to tako što u Vojvodini ima 6% socijalno ranjivih povratničkih porodica, što je duplo više nego u celokupnom uzorku.

Grafikon 28. Postojanje socijalnih problema u porodici, ankete o povratnicima iz 2011. i 2019, % domaćinstava

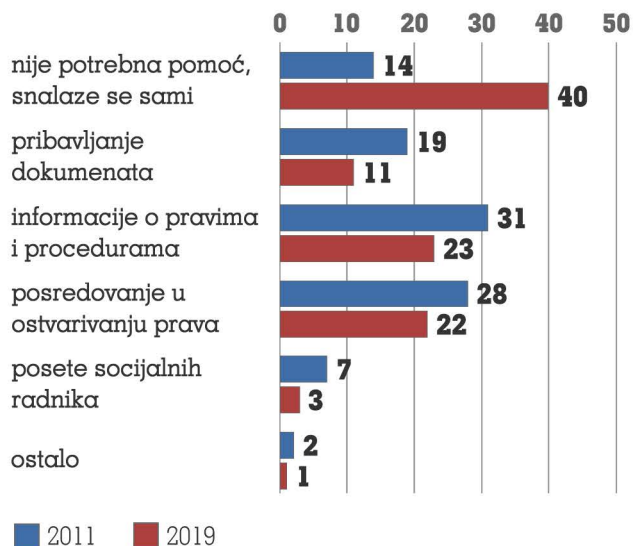


Što se tiče podrške koja se pruža kod gore navedenih problema, možemo izvestiti o situaciji sa starim licima koja ne mogu da brinu o sebi, sa nepokretnim i osobama ometenim u razvoju. Ostali problemi javljaju se u statistički beznačajnom broju slučajeva. Samo 30% porodica u kojima živi staro lice koje ne može da brine o sebi dobilo je pomoć, i to od lokalnih javnih ustanova (od CSR, lokalne samouprave, zdravstvene ustanove). Polovina onih koji nisu primili pomoć u vezi sa ovim problemom nisu tražili pomoć, a druga polovina je bila odbijena zbog toga što se nisu kvalifikovali. Pomoć je pružena u 36% slučajeva povratničkih domaćinstava u kojima živi nepokretna osoba. Pomoć u tom slučaju pruža takođe lokalna javna ustanova, najčešće CSR i zdravstvena ustanova. Ako ne, glavni razlog je taj što se korisnici nisu kvalifikovali za tu uslugu. Konačno, 62% povratničkih domaćinstava

u kojima živi osoba ometena u razvoju, dobilo je pomoć, u proseku jedna polovina njih dobila je pomoć od lokalne uprave, jedna četvrtina od CSR, jedna četvrtina od zdravstvene ustanove i oko 5% od crkvene humanitarne organizacije. Ukoliko nisu primili pomoć u vezi sa ovim problemom, najčešće je to bilo zato što se nisu kvalifikovali za tu uslugu, zatim zato što je lokacija gde se pruža usluga suviše udaljena i konačno i zato što jednostavno nisu zatražili pomoć.

Na kraju dolazimo do izbora najpotrebnijeg oblika pomoći u pristupu uslugama socijalne zaštite. Isto pitanje sa ponudnim odgovorima postavljeno je u anketama 2011. i 2019.

Grafikon 29. Najpotrebnija pomoć u pristupu uslugama socijalne zaštite, ankete o povratnicima iz 2011. i 2019, % domaćinstava



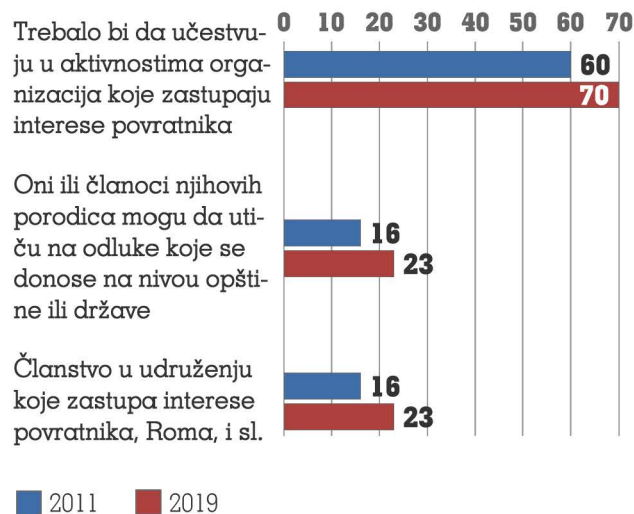
2019. godine bilo je 3 puta više povratnika kojima nije potrebna pomoć u rešavanju socijalnih problema u porodici nego 2011.

Ipak, ako im je pomoć potrebna, onda je to najčešće u vidu informacija o pravima i procedurama i u vidu posredovanja u ostvarenju tih prava. Pribavljanje neophodnih dokumenata i dalje je važno pitanje i više od 10% ispitanika ga je pomenulo.

Društvena participacija i diskriminacija

Nekoliko pitanja je pomenuto u anketama 2011. i 2019. s namerom da se vidi da li povratnici osećaju da mogu da utiču na odluke koje se donose na lokalnom ili nacionalnom nivou i da li su spremni da se uključe u aktivnosti organizacija civilnog društva.

Grafikon 30. Društveni aktivizam, ankete o povratnicima iz 2011. i 2019, u %





Prvi opšti utisak jeste da je aktivizam među povratnicima porastao u odnosu na 2011.

To je relativno mlada populacija i ne čudi da je stopa učešća u radu udruženja veća nego u opštoj populaciji Srbije (ankete obično beleže 2-3%). Posebno je ohrabrujući porast osećaja među povratnicima da oni ili članovi njihovih porodica mogu da utiču na odluke koje se donose u administrativnim telima, pošto će mnoge aktivnosti u vezi sa njihovom unapređenom socijalnom uključenosti biti kreirane i implementirane u lokalnim institucijama i u saradnji sa civilnim sektorom.

Na kraju istraživanja ispitali smo diskriminaciju kao moguću prepreku za socijalno uključivanje povratnika. Pitali smo da li su povratnici osetili u poslednjih godinu dana da ih je neko izvan porodice ponizio i u kojim institucijama ili situacijama je eventualno došlo do toga.



Čak 46% povratnika je dalo pozitivan odgovor, ali nisu svi naveli gde se to dogodilo.

Od onih koji to jesu naveli:



81% je bilo poniženo na više od jednog mesta ili u više situacija.

19% je bilo poniženo jednom, ali dve trećine njih je bilo poniženo između 2 i 5 puta.



Iskustvo u kome se osećaju najviše diskriminisano dogodilo se tamo gde ljudi provode najviše vremena ili gde se najčešće upuštaju u zvaničnu komunikaciju: na javnom mestu, u ustanovama socijalnih usluga poput zdravstvenih ustanova, škola, policije, u sredstvima javnog prevoza i u prodavnicama ili restoranima.

Zabrinjava činjenica da se slučajevi ponižavanja povratnika dešavaju tako često na javnim mestima, ali jednako zabrinjava da javne institucije, koje bi trebalo da budu čuvari javnog morala, pokazuju toliko visok stepen diskriminišućih praksi. Kada se radi o iskustvu poniženja, ne postoji razlika između deportovanih povratnika i onih koji su se vratili samostalno. Međutim, postoje regionalne razlike.

Grafikon 31. Mesta/situacije u kojima su povratnici doživeli poniženje tokom protekle godine, u %



Grafikon 32. Ponižavajuće iskustvo u poslednjoj godini, po regionima, u % domaćinstava



Činjenica da u Zapadnoj Srbiji i Šumadiji ima 51% povratnika koji ne govore, ne čitaju i ne pišu romskim jezikom, dok je ta cifra u Južnoj/Istočnoj Srbiji samo 6%, objašnjava rezultat prikazan na grafikonu. Diskriminacija ne mora da ima mnogo veze sa statusom povratnika već sa etničkim poreklom – Romi su upravo ljudi koji doživljavaju poniženja više nego drugi ljudi.



POGLAVLJE PET

Zaključci i preporuke

1.

Zaključak:

Broj povratnika u Srbiju po Sporazumu o readmisiji u poslednjih par godina je u padu. Podaci pokazuju da se polovina povratnika u Srbiju vraća dobrovoljno. Ako u skladu satim dupliramo broj registrovanih povratnika kako je predstavljeno u Migracionom profilu i oduzmemo procenjeni broj sekundarnih (i tercijarnih) povrataka, dolazimo do okvirne procene od 30.000 lica koja su se vratila u Srbiju u periodu od 2015. do 2018. Migraciona kretanja tih migranata takođe se menjaju. Na osnovu zvanične statistike predstavljene u Migracionom profilu, u 2018. prvi put u poslednjih 10 godina broj povratnika iz Nemačke nije bio najveći već je bilo više državljana Srbije koji su se vratili iz Francuske.

Preporuka:

Trebalo bi nastaviti sa istovremenom implementacijom mera politike u pravcu faktora podsticanja i privlačenja (push i pull faktori) kako bi se sprečila neregularna migracija. Zemlje destinacije trebalo bi da demotivšu imigrante iz Srbije kao bezbedne zemlje tako što će skratiti vreme potrebno za sprovođenje administrativnih procedura i deportaciju učiniti efikasnijom. Centralna i lokalna administracija u Srbiji trebalo bi da obezbedi veću podršku u oblasti

socijalnog uključivanja bivših i potencijalnih neregularnih migranata. Detaljnije preporuke predstavljene su u nastavku.

2.

Zaključak:

Neki putevi emigracije/povratka su dosta neobični, poput velike koncentracije obrazovanih povratnika (sa završenom srednjom školom) u Zapadnoj Srbiji i Šumadiji koji ređe nego ostali imaju rođake u zemljama iz kojih su se vratili (obično su deportovani). Kod njih je veća verovatnoća da će otići u Švedsku ili Austriju u potrazi za poslom. Tu je i mali broj povratnika iz Austrije koji češće nego povratnici iz drugih zemalja imaju rođake tamo i koji se često u Srbiju vraćaju dobrovoljno, svojim automobilom, ali su istovremeno veoma skloni sekundarnoj migraciji.

Preporuka:

Trebalo bi da bude više bilateralne saradnje između institucija Vlade u Srbiji i pojedinačnih zemalja koje su od interesa za neregularne migrante kako bi se koordinisale mere politike u pravcu *push* i *pull* faktora. Trebalo bi sprovesti detaljniju analizu neobičnih migracionih kretanja kako bi se unapredilo targetiranje mera politike.

3.

Zaključak:

Skoro pola povratnika otišlo je u inostranstvo u potrazi za poslom, pretpostavlja se za sezonskim poslom, pošto je udeo onih koji su putovali sa članovima porodice pao sa 77% na 12% između 2011. i 2019. Veliki deo povratnika je aktivan na tržištu rada u Srbiji, takođe. Međutim, mnogo ih je nezaposleno i sa niskim stepenom obrazovanja. Stoga je siromaštvo među povratnicima ogromno.

Preporuka:

Glavne mere podrške socijalnom uključivanju trebalo bi da budu orijentisane ka jačanju njihovih kapaciteta i zapošljavanju. Hitna jednokratna pomoć u kritičnim slučajevima trebalo bi da bude kontinuirano obezbeđena pod transparentnim i uređenim uslovima.

4.

Zaključak:

Povratnici su veoma naklonjeni pronalaženju posla i to je glavna oblast u kojoj im treba podrška. Njihova stopa nezaposlenosti opala je u odnosu na 2011, ali još uvek je veoma visoka i njihova zaposlenja su pretežno neformalna, bez ugovora o radu i često sezonska. Izuzetno mali broj njih ima svoje preduzeće, oni uglavnom obavljaju poslove bez kvalifikacija za poslodavca. Povratnici jednako biraju samozapošljavanje, stalno zaposlenje u privatnom preduzeću i stalno zaposlenje u javnom sektoru kao željeno

rešenje za svoju nezaposlenost. I obrazovanje povratnika je poboljšano od 2011, ali još uvek je na niskom stepenu sa samo 1/6 njih koji imaju završeni sekundarni ili tercijarni stepen obrazovanja. Međutim, više od polovine povratnika vladaju nekom veštinom ili čak postoje dve veštine kojima vladaju i koje se mogu iskoristiti na tržištu rada (poznavanje stranog jezika, rad na računaru, vozačka dozvola, itd.), a 40% njih je raspoloženo da pohađa obuku i unapredi svoje veštine kako bi bili konkurentniji na tržištu rada.

Preporuka:

Podrška u zapošljavanju povratnika odvija se u dva pravca. S jedne strane, tu je izgradnja kapaciteta povratnika kroz celoživotno učenje i/ili obuke. Pohađanje osnovnog obrazovanja za odrasle poboljšalo bi opštu pismenost povratnika i povećalo njihove šanse kada se radi o socijalnom uključivanju. Trebalo bi organizovati obuke u različitim oblastima kako bi se unapredila njihova zapošljivost. Zanimanje koje su u najvećem broju slučajeva naveli kao željeno zanimanje za koje im je potrebna obuka jeste frizer, a zatim slede zavarivač, moler i vozač. Posebne obuke trebalo bi da budu namenjene razvoju poslovnih veština.

Drugi pravac u podršci u oblasti zapošljavanja povratnika jeste obezbeđenje zaposlenja. Pošto su oni jednako zainteresovani za 3 oblika zaposlenja (samozapošljavanje, privatni poslodavac, javni poslodavac), mere podrške trebalo bi da se kreću u ta 3 pravca. Kada se radi o samozapošljavanju, trebalo bi uspostaviti sistem grantova za start-up preduzeća zajedno sa podrškom u vidu poslovnog mentorstva. Posebna vrsta te podrške trebalo bi da budu grantovi za osnivanje socijalnih zadruga takođe uz podršku u vidu poslovnog mentorstva. Taj oblik podrške

pogodan je za integraciju na tržištu rada i napredno socijalno uključivanje korisnika te je stoga pogodan baš za ovu osjetljivu populaciju. Što se tiče privatnih i javnih poslodavaca, pošto su povratnici u velikoj meri već evidentirani kod NSZ na listi osjetljivih grupa koje imaju prednost pri zapošljavanju, bilo bi korisno ako bi se organizovala dodatna informativna kampanja koja bi motivisala poslodavce da zapošljavaju povratnike i tako pokažu svoju korporativnu društvenu odgovornost.

5.

Zaključak:

Skoro svi povratnici imaju skoro sva osnovna lična dokumenta. Ima manje od 1% onih koji su rekli da članovi njihovog domaćinstva ne mogu da dobiju državljanstvo i odgovarajuću potvrdu o državljanstvu ili upis u matičnu knjigu rođenih i izvod iz matične knjige rođenih. Malo veći broj njih rekao je da članovi njihovog domaćinstva ne mogu da izvade ličnu kartu, pasoš, ili da budu upisani u evidenciju nezaposlenih lica. Konačno, ima 4% njih čiji članovi domaćinstva ne mogu da izvade ispravu o zdravstvenom osiguranju. Nekim povratnicima nedostaje novac za plaćanje takse za pribavljanje dokumenta ili nisu upoznati sa procedurom.

Preporuka:

Podrška u pribavljanju ličnih dokumenata trebalo bi da bude usmerena na oba problema koja su gore pomenuta. Što se tiče taksi, trebalo bi promeniti važeće propise kako bi povratnici bili oslobođeni plaćanja taksi. Što se tiče problema sa procedurom, trebalo bi pružiti podršku organizacijama civilnog

društva koje pružaju besplatnu pravnu pomoć i savetuju povratnike ili čak posreduju u pribavljanju ličnih dokumenata.

6.

Zaključak:

Podrška u oblasti stanovanja je drugi po značaju oblik podrške za povratnike. Stambena situacija povratnika poboljšana je od 2011. godine, ali još uvek je teška i zahteva dodatno zalaganje javne uprave. U međuvremenu su i pružaoci usluga i povratnici kao korisnici naučili koje su prednosti različitih tipova podrške u oblasti stanovanja, što je dovelo do toga da povratnici prihvataju različite ponuđene modele pomoći. To je dovelo do porasta popularnosti mere obezbeđenja kuće sa seoskim imanjem.

Preporuka:

Trebalo bi nastaviti sa podrškom u oblasti stanovanja za povratnike. Glavni oblici ponuđene podrške trebalo bi da budu socijalno stanovanje, građevinski materijal i kuće sa seoskim imanjem. Građevinski materijal trebalo bi da se nudi i za rekonstrukciju već postojećih objekata.

7.

Zaključak:

Oblast zdravstvenog osiguranja skoro je u potpunosti rešena, pošto je udeo povratnika koji nema zdravstveno osiguranje pao sa 11% 2011. godine na 1,8% 2019. godine. Oni koji nemaju zdravstveno osi-

guranje u stvari nemaju odgovarajuća lična dokumenta koja su im neophodna za administrativnu proceduru.

Preporuka:

Potrebno je podržati organizacije civilnog društva kako bi mogle da pomognu povratnicima da upotpune dokumentaciju i da obave proceduru prijave u Republičkom fondu za zdravstveno osiguranje.

Potrebno je obezbediti humanitarnu pomoć povratničkim porodicama koje imaju člana/ove sa ozbiljnim zdravstvenim problemima.

8.

Zaključak:

Problem sa ranim napuštanjem obrazovnog sistema i dalje je veoma veliki među povratnicima. Na osnovu njihove procene glavnih prepreka izgleda da je 'besplatno obrazovanje' u Srbiji previše skupo za povratnička domaćinstva. To je u vezi sa odgovorima poput 'nedostatak garderobe ili loša higijena' ili 'nema škole/vrtića u blizini' (zbog čega nastaju veći troškovi prevoza).

Preporuka:

Potrebno je usloviti isplatu novčane socijalne pomoći redovnim pohađanjem nastave dece i istovremeno obezbediti dodatnu podršku za decu povratnika u odeći, knjigama i školskom priboru. Treba uvesti učeničke stipendije za 1-2 završna razreda osnovne škole i jednokratnu pomoć za najugroženija domaćinstva.

9.

Zaključak:

Različiti oblici socijalnih davanja pružaju podršku povratnicima mnogo bolje nego 2011. i izgleda da je to pravo u potpunosti primenjeno, što je važan rezultat u radu sa push faktorima migracije. Ipak, i dalje postoji mali broj povratničkih porodica koje ne primaju novčanu socijalnu pomoć zato što nemaju lična dokumenta ili zato što im je potrebna pomoć da bi umeli da prođu kroz proceduru prijavljivanja.

Preporuka:

Potrebno je uspostaviti saradnju između Centara za socijalni rad, poverenika KIRS i romskih koordinatora u cilju pronalaženja povratničkih porodica koje bi mogle imati pravo na novčanu socijalnu pomoć i pružanja podrške tim porodicama.

10.

Zaključak:

Udeo povratničkih porodica koje prijavljuju socijalne probleme nije veliki i on je opao od 2011. Najveći problem i dalje predstavlja prisustvo starog lica koje ne može da brine o sebi.

Preporuka:

Potrebno je uspostaviti saradnju između poverenika KIRS, koordinatora za pitanja Roma, Centara za socijalni rad i lokalnih zdravstvenih ustanova u cilju pronalaženja povratničkih porodica koje imaju staro

lice koje ne može da se brine o sebi i pružanja podrške tim porodicama u vidu mere 'pomoć u kući'.

11.

Zaključak:

Društveni aktivizam povratnika porastao je od 2011. i veći je nego generalno u Srbiji

Preporuka:

Potrebno je ojačati udruženja povratnika i posebno Roma za kreiranje i pružanje podrške povratnicima i zatim ih treba za to koristiti.

12.

Zaključak:

Ponižavanje povratnika najviše sedešava u Južnoj/Istočnoj Srbiji gde su većina povratnika Romi (94%). Iz tog razloga pretpostavljamo da se u stvari radi o diskriminaciji Roma. Veoma je zabrinjavajuće to što je skoro polovina povratnika doživela ponižavanje, a posebno je zabrinjavajuće to što je 81% njih (40% od ukupnog broja) bilo ponižavano na više mesta ili u više situacija. Najveći broj iskustava sa diskriminacijom događa se tamo gde ljudi provode najviše vremena ili gde se najčešće upuštaju u zvaničnu komunikaciju: na javnim mestima, u ustanovama koje pružaju socijalne usluge poput zdravstvenih ustanova, škola, policije, u sredstvima javnog prevoza i u prodavnicama/restoranima.

Kontinuirano treba sprovoditi javnu kampanju protiv diskriminacije i anticiganizma. Treba organizovati informativne sastanke za zaposlene u javnim službama (u oblasti socijalnog rada, zdravstvenih usluga, obrazovanja, u policiji, itd.) na temu diskriminacije i anticiganizma.

13.

Zaključak:

Ovde predstavljeni zaključci eksplicitno ili implicitno pokazuju da su socijalne usluge, koje su uvedene kako bi se podržala socijalna uključenost Roma u Srbiji poput zdravstvenih medijatora, obrazovnih asistenata i koordinatora za pitanja Roma, dovele do značajnih rezultata u toj oblasti. Postoje druge oblasti mimo zdravstvene nege, obrazovanja i političkog predstavljanja gde bi takvi mehanizmi bili od koristi.

Preporuka:

Potrebno je obezbediti održivo funkcionisanje postojećih institucionalnih mehanizama za podršku inkluziji Roma i proširiti ih na druge oblasti gde postoji visok stepen osetljivosti uvođenjem socijalnih medijatora u Centre za socijalni rad i policajaca Roma u opštinama gde postoji veliki udeo romske populacije.



Akcioni plan za poglavlje 24 – pravda, sloboda, bezbednost. 2016. Vlada Republike Srbije.

Cvejic, S. 2012. *Survey on the Needs of Returnees in the Republic of Serbia.* Belgrade: IOM.

Izveštaj o sprovođenju strategije za unapređenje položaja Roma sa preporukama. 2013. Zaštitnik građana.

Jelacic Kojic, M. and Grujicic, G. 2017. *Returnees under the readmission agreements – An important issue in the context of European Integration.* Beograd: Coalition PrEUgovor.
Available online at grupa484.org.rs/wp-content/uploads/2019/01/returnees_under_the_readmission_agreements.pdf.

Marković, D., and Kostić, I., 2017. *Pravni i institucionalni okvir readmisije u Srbiji.* Beograd: Centar za istraživanje javnih politika.

Migracioni profil Republike Srbije za 2015. godinu. 2016. Beograd: KIRS.

Migracioni profil Republike Srbije za 2016. godinu. 2017. Beograd: KIRS.

Migracioni profil Republike Srbije za 2017. godinu. 2018. Beograd: KIRS.

Nacionalni prioriteti za međunarodnu pomoć (NAD) za period 2014-2017. godine sa projekcijama do 2020. godine. 2013. Vlada Republike Srbije.

Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina Evropske Unije – treća revizija. 2018. Vlada Republike Srbije.

Serbia 2018 Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2018.

Strategija reintegracije povratnika po sporazumu o readmisiji. 2009. Vlada Republike Srbije.



AR



98.47.300001.00000313